

Budstikken

Nyt om dansk-nordisk sprog og sprogrøgt

3. årgang, nr. 4, 2018. Udgives af Modersmålskredsen

„Modersmaalet“ i Skibelund Krat, afsløret 1903

Arild Hald Kierkegaard ved Karlevi-stenen på Öland, 2011. Foto: Fl. Andersen

Indhold

Sidste akt af Budstikken	2	Politikernes røde linjer	28
† Arild Hald Kierkegaard	3	Computer eller datamat?	37
Dansk tunge	7	Normannernes danske rødder	55
Steenstrup og det danske sprog	11	Vort Modersmaal	57
Forenkling eller forsimpling?	22		

Sidste akt af Budstikken

Af *Christian Nicholas Eversbusch*

Et dødsfald, en skilsmisse, opdragelse og forsørgelse af to børn – det var, hvad der i vores lille redaktion kom i vejen for udgivelsen af *Budstikken*. Nu har jeg, den ene af os to overlevende, bestemt mig for omsider at gøre arbejdet færdigt og udsende dette afsluttende og stærkt udvidede opsamlingsnummer hele ni år efter tredje årgangs tredje nummer.

Efter vort smertelige tab af ansvarshavende redaktør Arild Hald Kierkegaard for seks år siden har jeg allieret mig med historiker Adam Wagner. Adam – som også selv har bidraget med en artikel – fortjener min varmeste tak for sit store arbejde med satsen i nærværende udgivelse. Tak fortjener også Loránd-Levente Pálfi, min tidligere medudgiver af *Budstikken*, som har hjulpet med både grundig korrekturlæsning og trykning af dette nummer, men som af tidshensyn måtte overlade resten af arbejdet til mig og trådte ud af redaktionen.

En tak fortjener i højeste grad også vore øvrige bidragydere; især de, hvis artikler allerede var tryklare for flere år siden. Jeg beklager dybt, at vi så længe har set os ude af stand til at gøre vores redaktionelle arbejde færdigt. Navnlig Gunner Pedersen, Jon Gissel og Christian Gram har måttet vente længe på at få deres tekster trykt. Jeg undskylder oprigtigt den lange ventetid.

I forhold til sidstnævnte, Chr.

Gram, er der dog kommet dét gode ud af ventetiden, at den har givet undertegnede mulighed for – i samråd med Chr. Gram – at føre artiklens tema (dansk it-sprog) ajour.

Udover at vi i *Budstikkens* redaktion naturligvis har skyldt vore bidragydere at udgive deres artikler – vi har selv bedt skribenterne om at levere dem – har der også været en anden grund til, at det navnlig for undertegnede har været vigtigt at få nærværende artikelsamling offentliggjort: Modersmålets ry og røgt er om muligt blevet endnu mere udhulede og ramponerede i det danske samfund, end de var, da *Budstikkens* tredje årgangs tredjenummer udkom. Forfaldet illustreres med skarphed i en analyse udarbejdet til dette nummer af Martin Lund.

Symbolisk for denne forfaldshistorie er, at landets eneste større forening, som har talt danskens sag i det offentlige rum, nemlig Modersmål-Selskabet, gennem de seneste år er sunket ned til at blive en slags forlænget arm for Dansk Sprognævn – ganske uden muskler. Endog armens mindre bevægelser synes i dag koordinerede gennem impulser fra Sprognævnets hjerne, der som bekendt forbyder varme følelser for klassiske sprogdyder.¹

Er der da slet ingen lyspunkter? Jo, ét! Modersmål-Selskabets holdningsmæssige sterilisering udløste modstand i egen organisme: Et potent

fremmedlegeme blev udstødt – og forplantede sig. Således kan man glæde sig over, at Den Danske Sprogkreds holdt stiftende generalforsamling den 14. august i fjor.² Siden er det i den nye sprogkreds blevet til både adskillige medlemsarrangementer og bogen *Er dit modersmål okay?* (redigeret af Lise Bostrup i samarbejde med Loránd-Levente Pálfi), som har været positivt omtalt i flere aviser samt tv- og radioudsendelser.

Det er mit håb, at også nærværende artikelsamling vil være et lys i mørket for modersmålets venner her i dets modgangstid.

Noter

1. At denne kritiske karakteristik er langt fra at være grebet ud af den blå luft, kan man forvisse sig om ved at studere undertegnede's artikel 'Fra dansk sprognævn til dansk sproglevn?' (*Critique*, årg. IV, 2011, s. 129–147).
2. <http://lisebostrup.dk/den-danske-sprogkreds>

Til minde om Arild Hald Kierkegaard (1979-2012)

Politiken bragte for få år siden en kommentar om, at det bløde r står i fare for helt at forsvinde fra yngre danskeres sprogregister. *Direktør* er blevet til noget i retning af *digto*, *kirurg* er blevet til *kiru*, *ærgeligt* er blevet til *ævli*, at *sørge* er blevet til at *soun* og så fremdeles. Få dage efter denne både berettigede og triste kommentar bragte Politiken så en reaktion i form af et kort læserbrev. Det var skrevet af en ung fyr og bar overskriften *So what?*

At overskriften dels var på engelsk, dels udtrykte fuldkommen ligegyldighed over for tanken om en indsnævring af dansk sproglyd, er betegnende for den lavstatus, modersmålet er sunket ned til herhjemme. Spørgsmålet er dog, om læserbrevets budskab kunne komme bag på nogen. For

hvordan skulle unge kunne begræde tabet af noget, de aldrig rigtig har lært at kende? Sms-danske vaner sovset ind i amerikansk slang fra alverdens digitale medier – kombineret med dansklærere, der aldrig kunne drømme om at læse et guldalderdigt op – giver ej just de bedste sproglige forudsætninger; og da i hvert fald slet ingen forudsætninger for at kunne istemme Grundtvigs vers:

*Modersmaal er det Rosenbaand
Som store og smaa omslynger,
I det lever kun Fædres Aand,
Og deri kun Hjertet gynger*

Som bekendt har dog alle regler en undtagelse. Således også denne; én ung dansker fandtes der nemlig – ind-

til marts 2012 – for hvem Grundtvigs vers om modersmålet ikke blot var til at synge med på, men for hvem det var en hjemstavn. Arild Hald Kierkegaard var måske den eneste i sin generation, der oprigtigt elskede sit danske modersmål og samtidig forskede i dets historie på højt fagligt plan.

Kort før sin alt for tidlige død færdiggjorde Arild en rost specialeafhandling om noget så utidssvarende og politisk ukorrekt som national identitetsdannelse i middelalderens Norden. Og gennem sine studier af de nordiske sprogs forskellige udviklingsstadier nåede Arild på egen hånd frem til en værdsættelse af det nordiske sprogfællesskab; en værdsættelse, der skulle bringe ham ligeså mange sorger som glæder.

Et decideret dolkestød i hjertet var det således, da han – i 2008 – erfarede, hvordan Ungdommens Nordiske Råd (UNR) ville indføre engelsk som forhandlingsprog til sine møder. At repræsentanter for de politiske partiers ungdomsorganisationer i Skandinavien lande således var rede til at sende et par tusind års sproglægtsskab på museum, ja, at Gunløg Ormstunges, Hakon Jarls og Harald Blåtands tungemål nu skulle vige for Ross', Chandlers og Joeys modersmål – blot fordi nogle kulturhistorisk uoplyste poder mente, at idiomet fra tv-serien *Friends* ville gøre sig bedre som „kommunikativ kit“ Nordens sønner og døtre imellem – dét var topmålet af kulturelt kollaps.

Arilds sprogligt dominerede hverdag bød i det hele taget på dolkestød, om end de fleste var knap så dybe,

som det i 2008. Alle gjorde de dog ondt. Som når en forelæser, Arild tit var udsat for på det Arnamagnæanske Institut, svælgede i *fuck, shit* o.a. engelske udråb i sin undervisning, vel sagtens for at være ung med de unge. Eller som når sprogfolk, der ellers anser sig selv for at være moderate og nøgternt ordentlige i deres vurderinger, rask væk brændemærkede Arild som „fundamentalist“ og „sprogdebattens svar på Anders Breivik“.

Som bekendt gælder der jo i den danske kulturdebat ét sæt regler for folk med de „rigtige holdninger“, og ét sæt for dem med de „forkerte“. På diverse blogs blev Arild således ofte chikaneret for sin kærlighed til dansk; for folk med de „rigtige holdninger“ kan en sådan følelse nemlig *kun* være udtryk for (farlig) nationalisme, hvilket man selvsagt er forpligtet til at slå hårdt ned på. Ja, glæden ved at læse velklingende sproglige frembringelser på modersmålet og lade sig inspirere heraf til at bedrive det, der engang hed målstræv – dvs. den bevidste bestræbelse på at pleje og fremme modersmålet – det kan for folk med de „rigtige holdninger“ *kun* udlægges som en mentalt begrænsende virksomhed. Ja, som en potentielt skadelig form for kulturel indadvendthed. Og det direkte personangreb *kan*, også for folk på Parnasset, vise sig et nødvendigt redskab til bekæmpelse heraf.

Til sammen tærede disse ting på Arild. Undertiden mærkede man, at han led. Ej blot under dolkestødene, men også under tidernes ugunst: den generelle mangel på forståelse for

Arild Hald Kierkegaard
★ 1979 † 2012

værdien af det nordiske sprogfællesskab og den udstrakte ligegyldighed over for nordiske sprogs trivsel. I en tid, hvor „oldnordisk“ stort set kun bruges som et skældsord, siger det sig selv, at Arilds kamp foregik op ad bakke. Der var noget på én gang heroisk og tragisk over, at han skulle stå som ensom forfægter af så mange forsømte sproglige kulturværdier. Arildske yndlingsemner såsom islandsk sprog og sproghistorie er jo ikke ligefrem, hvad moderne danskere kalder *crowd-pleasers*.

Også i andre henseender var Arild dømt til at være i opposition. For idealisten Arild var det således helt igennem uforståeligt, at man som sprogforsker eller historiker på en højere læreanstalt kunne arbejde som levebrødslærer og være til falds for universitære modestrømninger. Det var ham ubegribeligt, hvordan slige strømninger kunne sætte både griller og luner i hovedet på dem, der træffer afgørelser om tildeling af f.eks. stipendier. For Arild var sagen ret enkel:

sprog- og historieforskning handler om at overlevere kulturelt gods, en nærmest hellig arv til kommende generationer. Ikke kun som en kustos ganske vist, men også som en formidler af forskning i denne arv, sin egen såvel som andres forskning.

Ideologisk farvet forskning der i mod, merkantil såvel som socialistisk universitetspolitik, ja, alle former for administrativ eller politiserende indblanding i de højere læreanstalters arbejde var i Arilds optik rene vederstyggeligheder. De flyttede fokus fra sagen. De var forstyrrende udenomsværker af skadelig art.

For Loránd-Levente Pálfi og undertegnede, der sammen med Arild udgjorde *Budstikkens* redaktion, og så godt som altid delte hans vurderinger, var det en særpræget fornøjelse at følge udviklingen i Arilds væsen. Det var som om, at hans knyttede næve i sprogdebatten med tiden løsnede og åbnede sig en smule: Arilds foretrukne virkemiddel blev en meget personlig, ironisk og tør sans for humor. Denne blev mere og mere spids og sarkastisk, efterhånden som den stadig oftere erstattede den rendyrkede tone af forargelse, hvormed Arild tidligere havde reageret på eksempelvis sprogpoltiske svigt fra Christiansborg. I redaktionen fik vi indtryk af, at Arild simpelthen ikke længere orkede at hidse sig op, hver eneste gang en kulturradikal stemme i debatten talte til modersmålets fordærv, så han lagde sin le og bekæmpede i stedet ukrudtet med stærke dråber af salpetersyre. Til stor morskab for os andre.

Måske var det et udslag af samme

ændring i Arilds taktik – hvis ikke ligefrem i hans gemyt, den løsnede knytnæve – at han begyndte at pleje forbindelser med mennesker, hvis holdninger han ikke delte. Eksempelvis gik Arild indimellem på café med en ældre, nu afdød lingvist, som han tidligere havde ført lange e-mailskænderier med. De var vist begge blevet trætte af at fokusere på uenighederne og valgte så i stedet at udveksle tanker om deres fælles lidenskab for det sproglige.

Selv om Arild af natur var et meget privat menneske, ja, nærmest indbegrebet af den stille lærde, så tog han indimellem også på udflugter til Skåne med Dansk-Skaansk Forening. Flere af foreningens medlemmer kom til at værdsætte hans stille og venlige væsen.

Arild påtog sig at redigere foreningens blad og sætte det op, ligesom han stod for foreningens hjemmeside. Han var altid beredt til at hjælpe, når man f.eks. ønskede kommentarer til eller korrekturlæsning af noget, man selv havde skrevet, og Arilds store baggrundsviden om sprog, sprogpolitik og sproghistorie kom på den måde mange artikler til gavn.

Desuden fik Arild en fast læserskare i det, der engang var Det danske kon-

geriges besiddelser mod syd. Som mere eller mindre fast bidragyder til Flensborg Avis kunne Arild således holde de danske sydslesvigeres åndelige forbindelse til det gamle moderland ved lige; det blev til kronikker om Erik Pontoppidan og det danske sprog i Sønderjylland, om hvem den virkelige gøngenhøvding var, om nordisk sprogfællesskab i vikingetid og tidlig middelalder og meget andet (sidstnævnte kronik genoptrykkes i dette nummer af *Budstikken*).

Som nævnt nåede Arild lige at blive færdiguddannet som historiker. Uhyre grundigt filede og filede han på sit roste speciale: „*At frelse og frede landet for udenlandske høvdingers trældom*“. En diskussion af *etnicitet og national identitet i Snorre Sturlusons Heimskringla*.

Arilds fagfælle, Adam Wagner, der selv har udgivet en anmelderrost bog om *Danskhed i middelalderen*, og som har opsat nærværende nummer af *Budstikken*, står for at udgive det svendestykke, hvormed Arild for alvor viste sit faglige format. Og dermed også viste, hvor stort et tab for udforskningen af det norrøne hans tidlige bortgang udgør.

Christian Nicholas Eversbusch

Dansk tunge

Af Arild Hald Kierkegaard (†)

Betegnelsen *dansk tunge* brugtes i vikingetid og tidlig middelalder om de nordiske sprog som helhed. Hvorfor? Og hvor længe var de nordiske sprog ét?

I kongesagaen *Heimskringla* fra omkr. 1230 fortælles om Harald Hårderådes staller, Styrkår, der efter slaget ved Stamford bro i Northumberland 25. september 1066 fik fat på en hest og flygtede fra de sejrrige englændere. Om aftenen begyndte det at blæse og blive koldt, så Styrkår, der ikke bar andet end skjorte, hjelm på hovedet og et sværd i hånden, begyndte at fryse. Sagaen beretter om, hvad der så hændte:

„Da kom en karl på en vogn imod ham, og han var iført en fóret skindtrøje. Da sagde Styrkår: ‚Vil du sælge mig skindtrøjen, bonde?‘ ‚Ikke til dig!‘, siger han. ‚Du må være nordmand, jeg kender dit sprog‘. Da sagde Styrkår:

‚Hvis jeg er nordmand, hvad vil du da?‘ Bonden svarer: ‚Jeg ville dræbe dig, men nu er det så ilde, at jeg ikke har et våben, som er brugbart.‘ Da sagde Styrkår: ‚Hvis du ikke kan dræbe mig, bonde, da skal jeg prøve, om jeg kan dræbe dig‘, han svinger så sværdet og hugger ham i halsen, så hovedet røg af, tog siden skindtrøjen og sprang på sin hest og drog ned til stranden.“

Anekdoten er interessant, hvad en-

ten meningen nu har været den, at Styrkår henvendte sig til bonden på oldnordisk, på gebrokkent oldengelsk eller evt. på en slags blandingsprog.

I middelalderen har sproget ligesom før og siden hen været et af de kendetegn, man har brugt til at skelne folk fra hinanden. Om den irskfødte konge Harald Gille fortælles, at folk spottede ham meget på grund af hans vanskeligheder med det norrøne (☺: norsk-islandske) sprog.

Nordisk sprog i vikingetid og tidlig middelalder

De nordiske sprog går tilbage til et fælles stamsprog, urnordisk, som blev talt i Skandinavien frem til omkr. 800 e.Kr., og som vi kender fra runeindskrifter ristet med den ældre runerække, den såkaldte 24-tegns futhark.

I løbet af vikingetiden har vi et yngre fællesnordisk tidsrum med begyndende dialektspaltninger, så sproggruppen deles i en vestnordisk (norsk, islandsk og færøsk) og en østnordisk (dansk og svensk) gren. Samtidig opstår der andre dialektforskelle, f.eks. mellem vest- og østnorsk. Forskellene var dog endnu ikke større, end at man har kunnet forstå hinanden uden besvær. Overalt gjaldt det sikkert, at sproget har skiftet umærkeligt fra egn til egn, således at Norden var foruden virkelige sproggrænser, og sprogområdet føltes som ét.

Dansk tunge i skjaldekvad og saga

I norrøne middelaldertekster forekommer betegnelsen dansk tunge (*dǫnsk tunga*) om de nordiske sprog som helhed; altså om, hvad der taltes i *hele* det skandinaviske område og blandt udvandrerne i Island, Færøerne, Shetland, Orknøerne, Danelagen, Normandiet og Gardarike i øst.

Det formodentlig ældste nordisk-sprogede eksempel stammer fra et skjaldekvad, der tilskrives islændingen Sigvat Thordarson og skulle være digtet 1014/15 til ære for Olav den hellige. Markus Skeggjasons († 1107) drapa til Erik Ejegod hylder kongen, som i 1104 oprettede ærkebispesædet i Lund, „som hele folket på den danske tunge dyrker“.

Endnu så sent som ved midten af det 14. århundrede digtede islændingen Eysteinn Asgrimsson i det religiøse kvad *Lilja* om fortidens kyndige mænd, der „sang lov med den danske tunge“, og han tilføjede højstemt: „I et sådant modersmål er jeg, mere end nogen af dem, pligtig til at give den almægtige konge (∅: Gud) et digt“.

Norsk heltekonge talte dansk

Olav Tryggvason lovprises således i flere sagaer som den navnkundigste mand på den danske tunge – f.eks. i Odd Snorrasons biografi fra ca. 1190.

Odd fortæller om Olavs forsøg på at kristne Norge, Island og de andre vesterhavsudbygder. Selvom Olav havde introduceret kristendommen i fem lande, lykkedes det ham kun i begrænset omfang at få folk til at bøje sig for de nye sædvaner og tro helt på Gud, da folket var hårdt og stærkt i

vantroen og uvilligt til at forlade sine frænders tro. Hans mission led under mangel på præster, og de få var bange på grund af manglende forstand eller kyndighed i at tale dansk, så folk foragtede dem.

Om Erik Ejegods hjemrejse fra Italien beretter *Knyttlingesaga* fra midten af 1200-årene:

„Da han kom til den by, som hedder Piacenza [i Norditalien], oprettede han et herberg et lille stykke uden for byen. Og da han kom nordpå til byen Lucca, skænkede han penge til det formål, at alle pilgrimme, som talte dansk tunge (variant: talte dansk), uden betaling skulle få vin nok at drikke og have ret til overnatning i det herberg, han havde oprettet, og som blev omtalt før. Derefter drog kong Erik hjem til Danmark til sit rige.“

Foruden det specifikt sproglige indhold havde *dansk tunge* en geografisk betydning svarende til „det område, hvor nordisk sprog tales“.

Lovene

I den islandske fristats lovsamling *Grågåsen* findes en række bestemmelser, der berører sproget. Om tingordningen hedder det:

„Den mand skal man ikke udnævne til dommer, som ikke i barndommen har lært at tale på den danske tunge, førend han har været tre år på Island eller længere.“

Samme lov giver danskere, svenske og nordmænd en særlig fordelagtig retsstilling frem for andre udlændinge:

„Hvis udenlandske mænd bliver dræbt her i landet, danske, svenske eller norske, fra et af de tre kongeri-

Glemminge-stenen; runerne ristet mellem 970 og 1020. (Foto: Jorchr. Tilladelse: CC BY-SA 3.0. Udsnit.)

ger, hvor vort sprog er, da har deres frænder ret til at anlægge sag, hvis de er herude (ǰ: på Island). Men af alle andre tungemål end den danske tunge har ingen anden mand end en fader, søn eller broder ret til at anlægge en drabssag på grund af slægtskab, og det bare i det tilfælde, at de i forvejen var kendt her.“

En lignende bestemmelse findes i den islandske landslov *Jónsbók*, der antoges 1281, efter at Island var kommet under Norge små tyve år forinden. Disse bestemmelser har i praksis

stillet skandinaver lig med islændinge i drabs- og arvesager, mens andre udlændinge ofte må have været så godt som retsløse.

Om hvorfor nordisk sprog under ét blev kaldt dansk

De fleste har villet forklare sprognavnet *dansk tunge* som et reliket fra vikingetiden. Betegnelsen kan være opstået hos skandinavernes sydlige nabofolk, dvs. hos saksere eller frisere, på samme måde som franskmændene kalder Tyskland *Allemagne* efter alemannerne gamle stammeforbund i grænseegnene mellem Gallien og Germanien. Andre regner England (Danelagen) for det mest sandsynlige ophavsland. Udtrykket kan derfra have bredt sig til de skandinaviske hjemlande og overlevet på Island i en tid, hvor den politiske udvikling medførte, at det gik af brug i det øvrige Norden.

Andre forklaringer har lydt på, at danerne først blev kristnet, at Danmark blev samlet inden Sverige og Norge, at landet vikingetiden og den tidlige middelalder igennem var Nordens førende magt, og at dansk indtog en central position inden for det nordiske sprogområde.

At folkenavnet *daner* i vikingetidens Europa ofte har været brugt som fællesbetegnelse for nordboer, er der mangfoldige vidnesbyrd om. Thietmar af Merseburg skriver i begyndelsen af 1000-tallet, at befolkningen i Kiev endnu på den tid særlig bestod af danske – skønt indbyggerne dér i overvejende grad må have stammet fra det centrale Sverige.

Begyndende sprogpaltning

Havde vikingetiden skabt de nordiske kongeriger og det islandske samfund, lagdes grunden for de „nationale“ skriftsprog i den tidlige middelalder, og man begyndte i slutningen af det 12. århundrede og begyndelsen af det 13. århundrede så småt at skelne mellem de nordiske sprog.

Saxo fortæller, at den norske kriger Erik den veltalende under et togt til Danmark sendte to mænd, der „talte flydende dansk“, til fjendens udliggerskibe, hvor de skulle spille tilfangetagene danske. Eksemplet viser, at man i begyndelsen af det 13. århundrede har været opmærksom på dialektforskelle mellem dansk og norsk.

I førstningen af 1200-tallet begynder man at bruge betegnelsen norrøn (*norrænt mál, norræn tunga* og *norræna*), der slet ikke kendes fra skjaldedigtningen, om norsk-islandsk sprog, og interessant nok hedder det om den høviske litteratur, kong Håkon Håkonsen (1217-63) lod oversætte som led i sin kulturpolitik, at den blev omsat til norrønt, aldrig til dansk.

Svensk, norsk og islandsk er de yngste sprognavne. På Island stammer den sidste, litterære brug af dansk tunge fra 1540, mens sproget kaldes norrønt til slutningen af det 17. århundrede. Islandsk (*íslenska, íslenskt tunga, tunga íslendinga, á íslensku*) bliver den fremherskende benævnelse i det 16. og 17. århundrede. Svensk kaldes sproget i Sverige først fra begyndelsen af 1300-tallet, hvor betegnelser som *pa swensko, a swenska tungo, vppa swensko, j swænskæ thungo, swenst maal* dukker op. Norsk (af *norrænsker) er en

endnu senere betegnelse. Vi træffer den første gang op i 1415 i overgangsformen *nornsker*, men efter 1450 som *norsker*.

På Shetlandsøerne fastholdtes derimod *danska tong* ved siden af *norn* helt til sprogets undergang.

Flere sprog samme rod

Selvom de nordiske sprog i løbet af middelalderen fjernede sig fra hinanden, og grunden lagdes for en række nationale skriftsprog, blev man længe ved med at opfatte de skandinaviske sprog som en enhed. Uppsalkannikken Nils Sigvatsson anmodede i begyndelsen af 1320'erne pavestolen om at udnævne en særlig skriftefader til nordiske tilrejsende i Rom, „eftersom sproget i de tre riger, Danmark, Sverige og Norge, er så afvigende fra alle andre sprog, at ikke engang tyskere kan forstå så meget som elementerne deraf“.

I fortalen til Christiern Pedersens oversættelse af *Det Nye Testamente* fra 1529 hedder det: „Nåde og fred være med alle danske, svenske og norske, og med alle andre, som forstår vort tungemål“, men udsagnet bør snarest betragtes som et udslag af politisk ønsketænkning. Selvom de nordiske sprog var rundne af én og samme rod, var forgreningen ikke længere til at komme uden om.

Denne artikel blev oprindeligt bragt som kronik i Flensborg Avis den 18. november 2011.

„Ethvert Sprog stræber efter Velklang“

Johannes Steenstrup og det danske Sprog

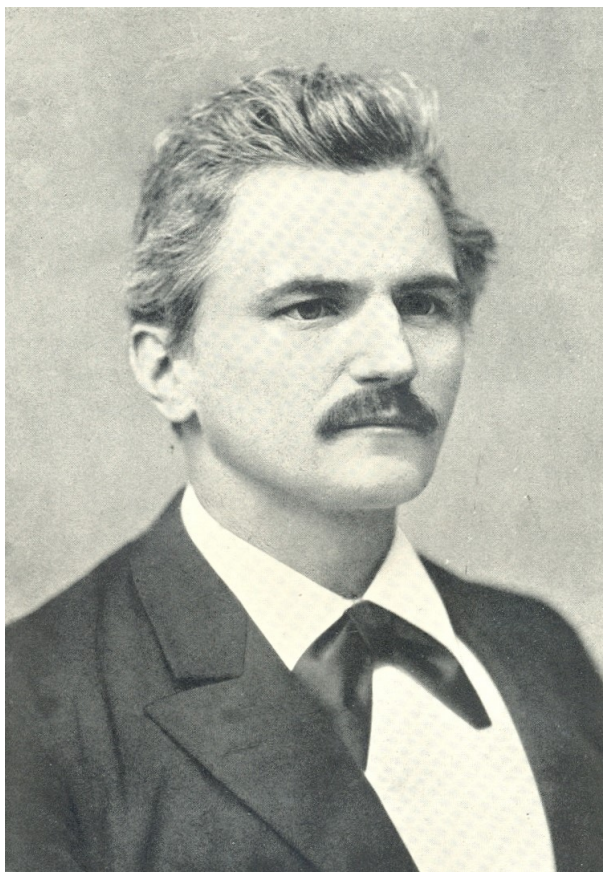
Af *Jon A.P. Gissel*

For at forstå vor ældre historie må vi trænge ind i det danske folks livsfællesskab som det kommer til udtryk i folkeviser, runeindskrifter, gamle sted- og personnavne m.m. Intuitiv indlevelse i sådanne sproglige kilder bør vægtes langt tungere af historikeren, end hans faglige metoder lægger op til. Det mente Steenstrup, hvis historiske værker tilbyder en rig helhedsopfattelse af det danske.

Historieskrivning er også litteratur, og en historiker har ligesom enhver anden forsker også en forpligtelse over for det sprog, han skriver på. Der kan næppe være tvivl om, at historikeren Johannes Steenstrup var sig denne forpligtelse bevidst, og derfor er denne artikel viet ham.¹ Steenstrup blev født i 1844 og døde i 1935. Som en skribent, der dermed voksede op med Romantikens sprog og kom til at leve i en tid med andre sproglige ideologier, var det nærliggende, at Steenstrup måtte gøre sig sit sprogsyn klart. Han var også søn af naturforskeren Japetus Steenstrup og har således fra en tidlig alder været vant til akademisk sprog; det er tænkeligt, at også dette har betydet noget for ham såvel i sproglig henseende, som i andre. Netop hvad akademisk sprog angår, gik Steenstrup varmt ind for, at man i Danmark skulle bruge dansk, at dis-

putatser i Danmark skulle være på dansk.² Han ville derfor formentlig have været modstander af nutidens tendens til at bruge engelsk. Sproget bliver i denne sammenhæng et eksempel på, at videnskabeligt arbejde udover emnernes interesse i sig selv også indeholder en forpligtelse over for dansk kultur som helhed. En disputats skrevet på dansk bliver således en kulturel værdi. Om en historiker fra den foregående generation, C.F. Allen, skriver Steenstrup, at „mange af vort Sprogs gamle og gode Udtryk har Allen bragt i ny Kurs“.³

Steenstrup har givet udtryk for en noget anden opfattelse af runeindskrifter i en afhandling om dem, end Ludvig Wimmer gjorde i sit berømte runeværk; og Steenstrup er også uenig med Axel Olrik og Lis Jacobsen. Steenstrup går ind på indskrifternes funktion og argumenterer ud fra deres plads. De var æresminder på offentlig vej. Steenstrup fremhæver troskabsfølelsen, som mindesmærket er udtryk for, og han sammenligner med sproget i Sverige.⁴ Indskrifterne er sproglige kilder, som Steenstrup sætter i forhold til Danmarks og danskernes historie. Han har også skrevet om personnavne, som er blevet brugt i Danmark. Dels prøver han sprogligt at forklare navnene, dels fortæller han om deres anvendelse i Danmark gennem historien; som eksempel på det

sidste kunne nævnes deres forekomst i en folkevisse. Steenstrup erklærer tolkningen af navnene for det særligt vanskelige. En udførlig indledning fortæller om navneskik i tidens løb, derefter følger listen, som ud over det nævnte fortæller om det århundrede, hvori navnet først forekommer. Navnene fra udlandet er blevne udpræget danske, og „vi har faaet i Arv fra Fortiden et rigt Forraad af Navne, som er rundet af vort gamle Sprogs egen Rod“.⁵ I flere vægtige publikationer har Steenstrup dels prøvet at tolke de danske stednavne, dels søgt at bruge dem som kilder til landets historie og folkets liv. Han peger på stednavnenes nationale karakter gennem hele det gamle Sønderjylland. Hvad tolkningen angår, peger han på stednavnenes ældste skriftlige udseende og den lokale befolknings daglige udtale

Johannes Steenstrup blev født i Sorø i 1844 og døde i 1935 på Frederiksberg. Personligt var han kristen, men gjorde ikke opmærksom på det. Han arbejdede med historie hele sit liv, herunder med historieskrivningens egen historie. Men Danmarks historie behandlede han gennem alle tider, og mange af emnerne var fra Middelalderen, således vikingerne, folkeviser og stednavne. Steenstrup var i mange år professor ved Københavns Universitet, hvor han repræsenterede et konservativt, hermeneutisk alternativ til den radikalisme og positivisme, der sejrede i samtiden. Han arbejdede meget med det danske sprog, og f.eks. hans metaforer bærer præg af stor omhu. — Indleven- de forståelse, fantasi, nysgerrighed, kombinationsevne og en vis intuition skulle der således være plads til ifølge Steenstrup. Kort sagt: historikerens arbejde skulle ske på et bredt åndeligt grundlag, hvor personlig udvikling betød mere end oplæring i metode. Dette må vise, at sindet, ikke alene intellektet, var vigtigt for Steenstrup. — Der findes en sandhed, som kan erkendes, mente han, og derfor blev han ikke relativist. Han mente, at historikeren kan og måske endda bør fælde en dom, men holde sig fra det ensidige og give nuancerne plads.

som hjælpemidler. Stedets naturforhold er også vigtige, ligesom navnenes bygning og sammensætning.⁶ På dette forskningsfelt som på flere andre kom Steenstrup i konflikt med Axel Olrik. Også Steenstrups folkevise- studier er en tolkning, nemlig af, hvad der er „de gamle Visers rette Form og Væsen“, og hvad der senere er tilføjet. Dette er Steenstrups mest rendyrkede litterære forskningsområ-

de, men realhistorien kommer også ind her, i et omfattende kapitel om de ældste historiske viser, d.v.s. viser, som omhandler historiske begivenheder. Jeg skal nedenfor gå nærmere ind på Steenstrups folkevisebog.⁷

Disse forskellige forskningsinteresser og tolkningsforsøg udspringer i hovedsagen af Steenstrups arbejde med sit bind i *Danmarks Riges Historie*, en helhedsopfattelse af Danmarks ældre historie indtil 28. marts 1241, kong Valdemar Sejrs dødsdag.

En klingende Røst

I netop dette bind af *Danmarks Riges Historie* findes en udtalelse, der viser Johannes Steenstrups syn på sprogets rolle for national identitet – og dermed for den opgave at skrive Danmarkshistorie. Det er en lang og smuk sætning, periode, der står som indledning til hans omtale af de første runeindskrifter:

„Hvor fortræffeligt det end er, at vi kunne lytte til disse Efterretninger om Danmark fra fjerne Folks historiske Kilder, hvor taknemmelige vi end maa være for, at vi ved Hjælp af alle disse Fund af Klæder, Vaaben og Brugsgenstande kunne danne os en Forestilling om hine Folks ydre Skikkelse og om hvordan man da levede og kæmpede i Danmark, vilde man dog saa gerne høre en Lyd fra Folkets egen Mund, en klingende Røst, som bragte os Meddelelse om Folkets aandelige Individualitet og saaledes ogsaa om dets nærmere eller fjernere Slægtskab med andre os bekendte Folk.“⁸

Derefter går Steenstrup over til runerne. Sproget, endda med særlig be-

toning af det hørte, lydlige, træder her frem som en livsytring med særlig betydning for hans forskning; han forbinder det udtrykkeligt med folkets åndelige individualitet. I og for sig ikke underligt, da det drejer sig om selve forbindelsen med fortiden, kilden. Lydens betydning er bemærkelsesværdig, da runerne er et skriftligt fænomen. Steenstrup tegner her tre kildespring til oplysninger: Andre folks skriftlige kilder, de arkæologiske, materielle fund og endelig røsten fra landet selv. Steenstrup gør sig umage med at fremholde det positive ved de to første, men det tredje fremhæves ved et følelsesmæssigt eftertryk („dog saa gerne“). Folket taler her som en helhed, det er et individ, som har en klingende røst, og „Folket“ er her nationen, set i forhold til de fjerne folk.

Folkets individualitet

Bemærkelsesværdigt nok taler Steenstrup om folkets „individualitet“ og ikke om dets „identitet“. Det er også et spørgsmål, om dette i denne betydning ret nye (fremmed)ord „identitet“ egentlig kan bruges til at udtrykke Steenstrups holdning, ja, om det overhovedet kan dække tidligere slægtleds holdning. Identitet betyder egentlig enshed, fuldkommen lighed, og er så efterhånden kommet til at betyde det, at noget inden for visse grænser bliver sig selv ligt, eller en bevidsthed om, hvem man er.⁹

Steenstrup bruger også andre steder i sit forfatterskab ordet „Individualitet“ om historiske størrelser, der rækker ud over det enkelte individ.¹⁰ Udtrykket peger på natio-

nen som en person, der er en organisk enhed og dermed ikke består af ens størrelser, men af forskellige som på anden måde udgør en helhed. Det antydes, at denne helhed først og fremmest er åndelig. Steenstrups udtryk „Folkets aandelige Individualitet“ viser, at denne røst er et udsagn om kulturen som helhed. Forskellen mellem at bruge ordene „identitet“ og „individualitet“ er nok en overvejelse værd. Steenstrups individualitet omfatter mennesket eller folkeslaget med dets selvforståelse; identiteten selvforståelsen alene. For Steenstrup er sproget med til at danne et folk eller en nation, men han medgiver, at en stat kan bygge på andet end det sproglige fællesskab. Han er heller ikke determinist, d.v.s. han mener, at et menneske, som står mellem to sprog, har et reelt valg, kan vælge sprog. Derved kan personen i et vist omfang vælge identitet, men den vedbliver at være en individualitet, en sammenhæng over tid. Steenstrup anser ikke mennesket for at være en fange af sproget, men hans historiske praksis peger på sproget og de litterære udtryk som indholds bærende og indholdsformende.¹¹ Der er for ham en naturlig forbindelse mellem den historiske bevidsthed i landet og historikerens forpligtelse til at tale skønt og naturligt.¹² Historikeren bør nemlig forsøge at vække interesse for landets historie ved at henvende sig til det læsende publikum i et smukt og tiltalende sprog, og det er også vigtigt, at der for Steenstrup ikke er nogen modsætning mellem at tale smukt og at tale naturligt: Den smukke tale er en videreud-

vikling, en dannelse af den naturlige. Dette viser igen den stadige vekselvirkning mellem de to former for individualitet. For Steenstrup er et folk ligesom et menneske noget, der åndeligt udvikler sig, har en iboende mulighed for vækst, og sproget er en del af dette. Man kommer fra en sammenhæng, men man vokser også ind i den og sammen med den. Heri ligger det at se sig selv som en del af traditionen; menneskenes forbundethed gennem historien. Da kildens, den historiske teksts, mening er vigtigere for Steenstrup end metoden, må der også komme en særlig vægt på kildens sprog; den dynamiske forbindelse mellem tekst og begivenhed må pege på en høj vurdering af sproget.¹³

„Identitet“ har været et tema i forskningen i flere årtier, men fik et stød fremad fra 1989, måske p.g.a. Berlinmurens fald og marxismens delvise tilbagetog på den akademiske scene. Som eksempler kan nævnes dels *Dansk Identitetshistorie* fra 1991,¹⁴ dels at den byzantinistkongres, som blev afholdt i København i 1996, netop som hovedtema havde „identitet“. Forskningen gælder både personlig identitet og en sådan, som angår flerpersonlige størrelser. Udtrykket dækkes således helt af de to betydninger, Johannes Steenstrup bruger ordet „individualitet“ i. En bevidsthed om at høre med i en bestemt sammenhæng. Denne bevidsthed hænger sammen med både en persons og f.eks. et folks erindring om sig selv; det er en bevidsthed, som i høj grad er historisk. Desuden har den både en side indad, mod det man selv tillægger

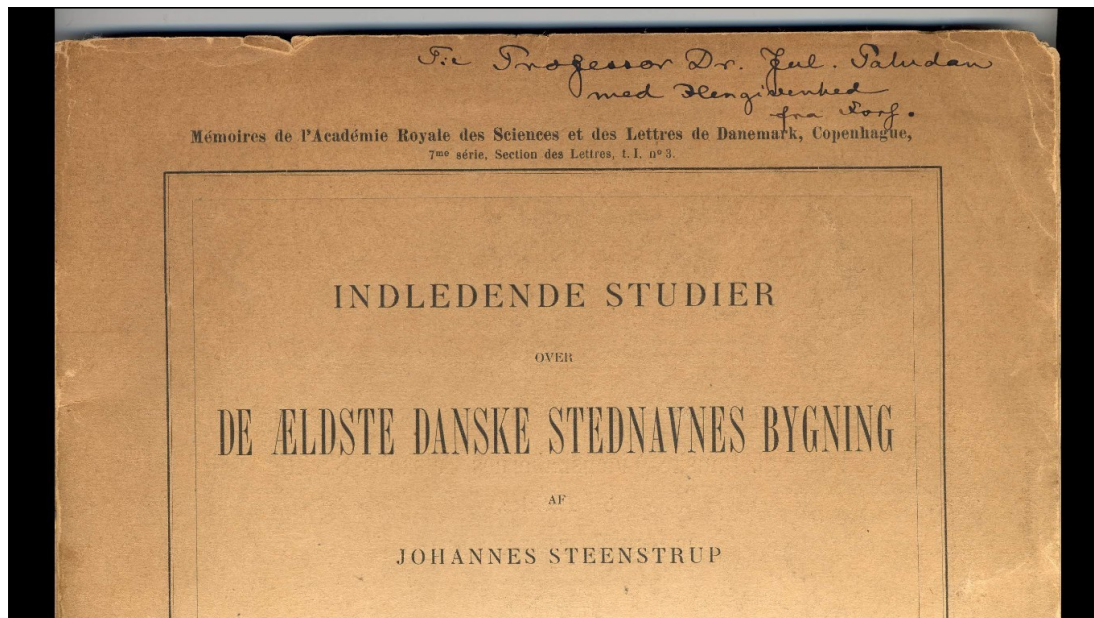

Jon A. P. Gissel (f. 1961) er dr.phil., historiker og har skrevet disputats om Johannes Steenstrups historiesyn, „Den indtrængende Forstaaelse“, 2003. Steenstrup har været en inspiration for ham som alternativ til radikale og marxistiske opfattelser, der har øvet stor indflydelse, men også til postmodernismen. Det danske sprog, sproglig stil og sprogpleje er betydningsfulde emner for Gissel, der har arbejdet meget med emnet „Konservatisme i Danmark“, især i forbindelse med kulturkampen i sidste trediedel af 1800-tallet. Gissel har på forlaget Munch og Lorenzen fået udgivet bogen Konservatisme og kulturkamp om dette emne.

værdi og vægt, og en side udad, som ofte er en modsætning til andre.¹⁵ Disse to sider dækkes af Vilhelm la Cours beskrivelse af danskhedsfølelsen i bogen *Fædrelandet* fra 1913. Teologen Kevin Vanhoozer skelner i forlængelse af Paul Ricoeur mellem to slags identitet; idem – det samme som substans, hvad?; ipse – en personlig sammenhæng over tid, tro mod sig selv, hvem? Dette sidste må svare til Steenstrups individualitet. Identitet viser sig i en livshistorie, karakteren viser sig, udfolder sig dynamisk i hi-

storien, fortællingen, handlingerne, i samspil og modspil med andre.¹⁶ Bemærk hertil, at både indledning og slutning i Steenstrupcitater ovenfor peger hen på forholdet til andre folk; dels i form af underretninger fra disse folks sproglige kilder, dels i form af spørgsmålet om slægtskab med disse folk. Selvfølgelig er en holdning, en forestilling, og det kan ikke udelukkes, at den nutidige brug af ordet „identitet“ har til formål at antyde en negering af denne forestillings sandhed. Tendensen i brugen af „identitet“ synes at være, at det er noget, der „konstrueres“.¹⁷ Til sammenligning peger brugen af „individualitet“ i en anden retning, i retning af et „livsfællesskab“, som juristen Carl Goos sagde. Alt i alt virker „identitet“ som et forsøg på at videnskabeliggøre et emne ved at gøre det abstrakt, hvorimod Steenstrups „individualitet“ i hvert fald rummer muligheden for en større bevægelighed samt dækker mere, den historiske størrelse som helhed og ikke kun dens selvbevidsthed. „Individualitet“ personliggør det, som „identitet“ upersonliggør.

Et eksempel på, at Steenstrup karakteriserer en tids individualitet, dens åndelige særpræg, ved at pege på sproglige træk, forekommer i en sen artikel, hvori han fortæller om det „springende Væld af Forordninger“, som udgik i Christian IV's 60årige regeringstid, og han fortæller om deres sprog og stil: „... der findes vist over 500 Forordninger, der begynder med Ordet: Eftersom (Eftersom vi har bragt i Erfaring..., Eftersom der

*Steenstrups
håndskrift.*

er forefaldet...) – hvad der jo let maa bevirke, at Lovgivningen faar en spredt, kasuistisk Karakter.“ Han fortæller om den omfattende motivering i forordningerne:

„Bedømte fra et stilistisk, litterært Standpunkt vise disse Forordninger afgjort et Tilbageskridt fra de gamle Provinsloves klare, korte og skarpe Stil, ligesom de ogsaa danne en Mod-sætning til den jævne, knappe og indlysende Tale i Christian V.s Danske Lov.“

Og han konkluderer: „Saaledes vil man ogsaa i disse Aktstykker mærke Tidsalderens Tilbøjelighed til den lange og brede Udtalelse, dens ringe Sans for myndig Korthed...“. Ved Enevældens indførelse daler antallet af forordninger.¹⁸ Med karakteristikken af disse retskilders sprog og stil opnår Steenstrup at fortælle noget om tankegangen bagved og om tidsalderen som helhed, til forskel fra før og efter; han viser en begrænsning uden at ville gøre billedet negativt. I samspil med andre faktorer giver opmærksomheden på sproget ham mulighed for at

sætte emnet på sin plads; en plads, som ikke blot er betinget af sin tid, men er en del af en sammenhængende udvikling, et lands historie.

En bestemt udtryksform har hørt til den behandlede tids livsfællesskab – som nu f.eks. Christian IV-tidens opbygning af forordninger – og da det handler om praksis langt mere end om selvbevidsthed, forekommer det mig, at Steenstrups eget ord „individualitet“ er bedre end „identitet“ til at karakterisere det, han her går ind på. Hvis man ville bruge „identitet“, måtte det være i ipsebetydningen; altså i betydningen: en personlig sammenhæng over tid, at være tro mod sig selv.

Vore Folkeviser fra Middelalderen

Blandt de steder, hvor Johannes Steenstrup direkte udtrykker en holdning til sproget, er hans bog om Danmarks folkeviser, hvor han skriver:

„Ethvert Sprog stræber efter Velklang; det gjorde ogsaa vort Middelalderssprog. Ogsaa de moderne Digtere anvende ofte Bogstavrim, men atter

her bør der vel skjælnes mellem, om Bogstavrimet i Digterens Sang er det dominerende, der indtræffer sammen med Verselinien vægtigste Ord og med Accenten, om det er Digterens væsentligste poetiske Middel ved Siden af Enderimet, eller om Bogstavrimet hjælpes af og afstemmes efter alle de andre Midler, der føde Verseklæng. Og der maa jeg særlig fremhæve *Assonansen*, Overensstemmelse af to Ords Hovedvokaler, der er langt mere værdifuld end Bogstavrimet; det skaber en Accord, hvor Bogstavrimet ofte kun giver den samme Tone Octaven lavere. Dette er ofte overset af vore allernyeste Digtere og Prosaister – thi med den megen gyselige Affektation, som brød ind over Landet i Halvfjerdsene, kom jo ogsaa Anvendelsen af Bogstavrimet i Prosaen. Hos Oehenschläger og vore ældre Digtere begaaes saadanne Feil visselig ikke [...].“

Her er tale om sproget i forhold til litteraturen, sprogets poetiske værdier, Steenstrup spiller på lighed med musikken. Velklang sætter Steenstrup som væsentligt ved sproget, – noget, der bør arbejdes med („stræber“); en holdning som tilstræber det hæsle, eller som blot lader sproget forfalde ned i plathed og grimhed, ville han ikke kunne forson sig med. Og da han i 1891 nedfælder disse betragtninger, kommer han ogsaa med en kommentar til en nær fortid, den litterære bevægelse i 1870’erne, som han tydeligt ikke er nogen beundrer af, og som han direkte kritiserer for en overdreven anvendelse af de litterære virkemidler. Steenstrup har den holdning, at prosa skal være prosa, og vers skal

være vers. I tilgift får vi hans positive holdning til Guldalderen i dansk litteratur i første halvdel af 1800-tallet og til sprogbehandlingen hos denne og ældre tiders danske digtere. Også i denne forholdsvis tekniske beskrivelse bestræber Steenstrup sig for at skrive smuk prosa, hvilket dog ikke afholder ham fra at bruge et vist antal fremmedord. Disse berettiges imidlertid af udredningens tekniske præg, og desuden forklarer Steenstrup betydningen af et ord som „assonans“.19

Anledningen til den omtalte passage er beskrivelsen af folkeviserne, men der inddrages langt mere. Steenstrup fortsætter ved at citere en strofe fra 1600-tallet, af præsten Laurids Kok, en sang, der i hvert fald i 1800-tallet var meget kendt:

„Danmark, deiligst Vang og Vænge,
lukt med Bølgen blaa,
hvor de vakre voxne Dreng
kan i Leding gaa
mod de Tysker, Slaver, Vender,
hvor man dem paa Tog hendsender;
en Ting mangler for den Have,
Ledet er af Lave.

Hvor tæt fyldt med Bogstavrim er ikke dette Vers, og dog virker der mange andre Forhold med i skønneste Forening, en Klangfylde af Assonanser byggede over alle Sprogets Vokaler, en Variation i Lydene, som gjør, at man ikke bemærker Bogstavrimet men kun glæder sig over Velklangen.“20

Her ses det, at Steenstrup ogsaa i poesi er modstander af, at eet virkemiddel fremhæves ensidigt. Der ligger

i hans udtryk også den holdning, at den, som beskæftiger sig med sprog og litteratur, må have øre for lydene.

Hele bogen om folkeviserne vidner om, hvor sprogligt bevidst Johannes Steenstrup er: Et omfattende kapitel har den originale titel „Jeg“ og handler om brug og ikke-brug af dette pronomen i viserne, og dermed om i hvilken grad de er lyriske. Her ses igen, at den sproglige iagttagelse og den litterære karakteristik går hånd i hånd. Det er også naturligt for Steenstrup at anvende et illustrerende paralleleksempel fra Danmarks litterære Guldalder, når det gælder menneskelig skyhed for at fortælle om sig selv, s. 52:

„Da Ingemann besluttede at skrive sine Oplevelser, søgte han efter en Maade, hvorpaa han kunde komme til at staa objektivt ligeoverfor sin Livsbane og som en Afdød beskue sit afsluttede Jordeliv. Denne ‚Afsondringsskammel‘ ligeoverfor Livsbillederne i hans Fortidsspeil, som kunde give ham Frihed og ikke paalægge ham Skriftebarns-Forpligtelser, skriver han selv ‚fandt han endelig tilnærmelsesvis i den simple Form at sige *han* istedetfor *jeg* om sig selv‘.

Men naar det gaar saaledes med den bevidste Kunstdigter i en gennemkultiveret Tid, hvorledes tror man da det vil gaa med den friske Sanger, som synger for den naive Mængde? Selv om Visedigteren ikke, saaledes som Ingemann, vil berette om hvad netop han selv personlig har oplevet, veed han dog klart, at den, hvem *det* er hændt, som fortælles i Visen, nødig

vilde have talt uden denne Afsondringsskammel.“

På dette sted indfører Steenstrup en tysk teoretikers (Bergers) betragtninger. Passagen viser, at kendskabet til Guldalderens digtere har givet Steenstrup et sprogligt-litterært forråd af eksempler, som giver hans fremstilling en fylde og en ekstra lødighed; her i form af et perspektiv, der er betydeligt bredere, end hvis man blot havde taget folkeviserne og abstrakteoretiske ytringer for sig. I dette og det foregående eksempel lever den danske tradition i Steenstrups bog. Når Steenstrup inddrager Ingemann, er det som sammenligning, og når han efter citatet fremhæver forskellen mellem to slags digtere, understreger det netop hans pointe.

Sprogligt bevidst på en anden måde er denne bemærkning i forordet til bogen:

„Jeg har søgt at gjøre Fremstillingen forstaaelig og læselig for Alle, hvorfor jeg overalt har tilføiet de fornødne Ordforklaringer; naar ikke Fortolkningen krævede den gamle Stavemaade fra Haandskriftet, har jeg gjengivet Visen i moderne Sprogform.“

Dette viser Steenstrups ønske om ikke at skrive alene for eksperter, men helst for hele det læsende publikum; han har ikke anset emnet for at være et udelukkende akademisk forehavende, men noget, der angik hele kulturen. Det er svært at skrive for „alle“, men han har haft et ønske om at gøre det. Af de to forholdsregler, Steenstrup nævner, er den første indlysende rigtig og uproblematisk, såfremt da forklaringerne er rigtige; den anden

må udspringe af, at han mener, at den middelalderlige sprogform ligger så langt fra hans egen samtids, at den ville afskære en væsentlig del af publikum fra at læse bogen. Dette er sandsynligvis rigtigt, men som alment princip er tanken om „modernisering“ af sproget i forhold til den sprogform, som ligger i emnets kilder, vanskelig. Der findes senere eksempler på, at man er gået meget vidt i så henseende, således når Søren Kierkegaard omskrives til nutidsdansk, eller når retskrivningen fra før 1948 omskrives til den efter. Her ligger store problemer i forhold til kulturtab, hvilket Steenstrup formentlig ville have været enig i. Imidlertid skal her blot noteres, at Steenstrup har valgt at bruge sin egen samtids sprogform i forhold til middelalderstoffet ud fra sin forpligtelse over for dansk kultur som helhed.

For Steenstrup har bogen *Vore Folkeviser fra Middelalderen* og dens emne utvivlsomt haft en betydning for national identitet. Dette er allerede angivet i titlen, som tydeligt peger på et nationalt fællesskab – „Vore“ – der samler sig om en fælles national arv. Dette understreges igen af bogens indledning, der angiver, at der er tale om den eneste egentlige nationale digtning fra Middelalderen, at samlingen af danske viser er større end tilsvarende i de andre nordiske lande, at der er flere historiske viser i Danmark, samt at Danmark har de tidligst nedskrevne optegnelser.

Peter Skautrup om Steenstrup

Sproghistorikeren Peter Skautrup

nævner, at Steenstrup har ydet vægtige bidrag af litterær og sproglig art, herunder *Vore Folkeviser*, men mener at han ikke stræbte efter nogen sproglig fornyelse eller et sprogligt særpræg. Nu er det sikkert rigtigt, at det sprogligt særprægede ikke for Steenstrup var et formål i sig selv, bemærkningerne i den nævnte bog peger i den retning, og det må undre, at Skautrup fremhæver sproget hos historikeren Erik Arup, men derfor kunne det jo godt være, at Steenstrups sprog viste kraftige og karakteristiske træk. Jeg vil her pege på hans brug af metaforer, som man finder en række eksempler på rundt om i forfatterskabet.

Ikke mindst gælder dette *Historie-skrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede*,²¹ som indledes med en usædvanlig gennemtænkt og udarbejdet metafor, og som senere, s. 403, har en anden, ikke uden humor: „De vare de flittige Samlere af Nødderne i Skoven, som Andre maatte knække.“ Det går på udgivere af aktstykker, som ikke gav sig ind på mere selvstændig forskning. Det sproglige billede udtrykker dermed også en holdning til forskningen.²² Det egentlige historiske arbejde er for Steenstrup at arbejde med kilderne for at danne sig en forestilling om, hvad der ligger bag ved dem. Der karakteriseres dermed to former for aktivitet, en forberedende og den egentlige. Ved dette og andre billeder viser Steenstrup en poetisk tilgang til sine emner og til sproget, som sandsynligvis står i forbindelse med Romantikken, og som jeg ikke har indtryk af, findes hos de samtidige radikale historikere. Akademisk sprog er

for Steenstrup ikke kun klarhed og at sige meget i få ord; det gør han også her, men at sige det på en slående og overraskende måde. Linier kan ved metaforer trækkes op på en mere markant måde end uden. Metaforen kan endelig også betyde noget for erkendelsen, både hvis den viser sig af sig selv for historikeren under arbejdet, og hvis han af stilistisk bevidsthed har opmærksomheden rettet imod denne mulighed. Sprog, tale og erkendelse kommer på den måde til at hænge sammen.²³

Endnu en marvfuld metafor af Steenstrup bør nævnes: I samme bog fortæller han om C. F. Allens Danmarkshistorie, i hvilken der svinges fra folkefrihed i Oldtiden til hårdt kuede bønder i Middelalderen og Nyere Tid. På det sted som danner overgangen mellem referat og kritik af ensidighed, skriver Steenstrup (s. 260): „Her er malet med Palettens stærkeste Farver, og et dystert Mørkt anvendt ikke mindre end et lysende Lyst.“ At sammenligne tekst og farver er ikke nyt, men Steenstrup har gennemtænkt og udarbejdet sit sproglige billede med omhu og kraft. Her sammenfattes referatet, og der lægges op til kritikken ved påpegning af, at farvernes yderpunkter bruges så meget. „... lysende Lyst“ virker endda som en lydlig illustration af indholdet. Billedet sammenfatter og viser vilje til at tænke i sammenhæng ligesom det foregående.

Skautrup omtaler også Steenstrup som den, der tilførte stednavneforskningen de vægtigste impulser. Dette er en forskningsgren, som på en sær-

lig måde forener den sproglige og den historiske interesse. Skautrup nævner desuden, at Steenstrup tog afstand fra mere vidtgående purisme (Hans Dahl). Endelig nævnes det, at Steenstrup som konservativ skribent vedblev at anvende flertalsformer af udsagnsordene; det gjorde han også en vis tid, men ved at sammenligne tidlige og sene skrifter i Steenstrups forfatterskab kan man konstatere, at han i nogen grad har fulgt skriftsprogets almindelige udvikling, mens han ikke har hørt til dem, der ville lave om på sproget.²⁴ Med hensyn til flertalsformer skriver Steenstrup i 1889 om *Historisk Tidsskrift*: „Næsten alle samtidige Historikere have givet Bidrag til det, saaledes som vi ofte have paapeget i det Foregaaende...“ I 1934 skriver han: „Vi staar overfor Individualiteter, saaledes som de fremtræder i Folkeslags, Samfunds eller Personligheders Skikkelse.“²⁵ Her bemærker man altså, hvordan Steenstrup i det første citat anvender den gamle flertalsform: „alle (...) have givet“ osv., mens han i det andet – 45 år senere – er gået over til entalsformen: „Vi staar“ osv.

Konklusion

For den, som arbejder med historien, er sproget naturligt tæt forbundet med det skriftlige og litterære, og således også for Steenstrup. Det skriftlige udsagn er for ham en klingende røst fra fortiden, en mulighed for at komme i nærkontakt med Danmarks kultur selv i fjerne tider. De sproglige udsagn meddeler også en åndelig dimension, som genstandene ikke eller

sjældent gør, og giver ham derved en vigtig mulighed for at portrættere det danske folk som en individualitet. Et eksempel på, at denne forskning i det sprogligt-litterære og endda poetiske udtryk for Steenstrup er en aktivitet for hele den danske kultur og ikke kun en specialitet for eksperter, har vi i *Vore Folkeviser fra Middelalderen*.

Noter

1. Om Steenstrup som historiker se Jon A. P. Gissel: *Den indtrængende Forstaaelse. Johannes Steenstrups historiesyn*, København 2003, samt udgaven *Johannes Steenstrup: Historiografiske og Historieteorietiske Skrifter ved Jon A.P. Gissel* udgivet for Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie 2006.
2. Jon A. P. Gissel: *Den indtrængende Forstaaelse*, s. 101f.
3. Johs. Steenstrup i *Dansk biografisk Leksikon* 2. udg., I, København 1933, s. 253.
4. 'De danske Runestene i deres forhold til Landets og Folkets Historie' *Festskrift til Kristian Erslev*, København 1927, s. 61-84.
5. *Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne*, København 1918.
6. *De danske Stednavne*, København 1908, sammenfatter hans synspunkter.
7. Johannes C.H.R. Steenstrup: *Vore Folkeviser fra Middelalderen*, København 1891. Senere kom et par tidsskriftartikler.
8. Johannes C.H.R. Steenstrup: *Danmarks Riges Historie I, Oldtiden og den ældre Middelalder*, København, s. 88f.
9. Bemærk forskellen i forklaring af betydning af „identitet“ i *Fremmedordbog*, Berlingske Ordbøger, udarbejdet af Inger og Jørgen Bang, København 1938, og *Gyldendals Fremmedordbog*, af Sven Brüel, 8.udg. 1979.

10. *Nogle omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, 1934 s. 23.
11. Se Jon A. P. Gissel: 'Johannes Steenstrup som konservativ Historiker' *Nomos* 2004/2, s. 71-100, på s. 74, 86, 99.
12. Sammesteds s. 83.
13. Sammesteds s. 94.
14. Jeg har kommenteret denne fra en bestemt vinkel i: 'Den nordiske linie i dansk Musik' *Fortid og Nutid* 1999/4 s. 281-304.
15. Til dette se: Johannes Koder 'Byzantinische Identität – einleitende Bemerkungen' *Byzantium. Identity, Image, Influence. Major Papers*, København 1996, s. 3-6.
16. Kevin J. Vanhoozer: *First Theology*, Leicester 2002, s. 50-52 og 65f.
17. Jvf. Jesús D. R. Velasco, anm. af: Fuente, José Antonio Jara, Georges Martin og Isabel Alfonso Antón: Construir la identidad en la Edad Media: Poder y memoria en la Castilla de los Siglos VII a XV, Cuenca 2010, i: *The Medieval Review* 11.09.15 (elektronisk).
18. Johannes Steenstrup: 'Nogle Strejflys over Christian IV.s Tidsalder, særligt med Hensyn til Kvindens Stilling' *Historisk Tidsskrift* 10. R. I (1930) 1-49, på s. 12f.
19. Spørgsmålet om fremmedord og deres eventuelle afløsning har været drøftet i *Budstikken*. Her skal opmærksomheden henledes på tre bøger af romanisten Hans Aage Paludan: *Sproglige Misvisere*, København 1934, *Fremmedordenes Maskerade*, København 1937 og *Filologiske Smuler*, København 1939, for drøftelse af betydningsforskelle mellem dansk og oprindelsesproget (især fransk) og for et rigt eksempel-materiale på fremmedordenes brug.
20. Johannes C.H.R. Steenstrup: *Vore Folkeviser fra Middelalderen*, København

- 1891, s. 137f.
21. Johannes C. H. R. Steenstrup: *Historie-skrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede*, København 1889.
22. For en udførligere beskrivelse af Steenstrups metaforer, se Jon A.P. Gissel: 'Johannes Steenstrup (1844-1935) and the Rhetoric of Historiography in Denmark' *Hiphil* 4 [http://www.see-j.net/hiphil] (2007).
23. Denne sammenhæng var filosofen F. C. Sibbern i generationen før Steenstrup opmærksom på: *Om Erkjendelse og Granskning*, København 1822.
24. Peter Skautrup: *Det danske Sprogs Historie IV*, København 1968, s. 14, 23, 60.
25. Johannes C. H. R. Steenstrup: *Historie-skrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede*, København 1889, s. 394. *Nogle omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, 1934 s. 23.
-

Forenkling eller forsimppling?

Mordet på det bløde ,g' og dyrkelsen af det moderne

Af Gunner Pedersen

'Sprogets forsimppling' var titlen på en kort artikel, undertegnede skrev med henblik på udgivelse i *Budstikken: nyt om dansk-nordisk sprog og sprogrøgt* nr. 2/2007. Artiklen var afledt af en stadig stigende utilfredshed med det pauvre sproglige niveau, der mere og mere præger danskernes mundtlige og skriftlige udfoldelser. Det er bemærkelsesværdigt, at denne vurdering ikke blot gælder jævne mennesker, men også dem, man med rimelighed kunne forvente en vis sproglig standard af: topledere, toppolitikere, universitetsundervisere og -forskere m.fl. Det skurrer slemt i nogles ører at høre medlemmer af en sådan samfundselite tale om f.eks. at „lave lektier“, at „lave operationer“ og at „lave undersøgelser“, hvor man tidligere „læste“, „udførte“ og „foretog“ disse ting. Forenkling? Nej – forsimppling.

En af genstandene for den store mængde kritik, der har været fremført

af moderne sprogbrug, har været Dansk Sprognævn (DSN). Nævnet, som almindeligvis anses for at være den højeste autoritet på det sproglige område, blev oprettet i 1955 med tre hovedopgaver:

- at følge med i den sproglige udvikling ved at indsamle nye ord
- at svare på spørgsmål om dansk sprog og sprogbrug
- at fastlægge den danske retskrivning samt redigere og udgive den officielle danske retskrivningsordbog

Kritikken har mest koncentreret sig om det sidste af disse tre punkter, idet fastlæggelsen af dansk retskrivning stort set er blevet reduceret til et registreringsspørgsmål, således at en bestemt udtryksmåde per automatik opnår status som korrekt, så snart dens forekomst er konstateret et vist antal

gange i såkaldt autentisk sprog. DSN kan ikke opstille krav, kun forklare og anbefale, hedder det, men hvorfor anbefaler Nævnet så ikke en fastholdelse af den sproglige kvalitet? Ved stort set intet at gøre i denne retning bidrager DSN jo netop til den stadigt dalende respekt for sproglig korrekthed. DSN kommer således til at videreføre den lallende 68'er-pædagogik med udstrakt frihed til at udforme egne regler for, hvad der er acceptabelt; jf. med bl.a. to af DSNs fanebærere, Jens Normann Jørgensen og Pia Quist, som i deres debatbog *Unge sprog* (Hans Reitzel, 2008) på side 59 opfordrer til „selvstændig ortografi“.¹ Har Nævnets medlemmer mon tænkt igennem, hvad den endegyldige følge af denne linje vil blive? Eller håber de at være gået på pension til den tid, hvor al dansk grammatik og retskrivning vil være så molesteret, at ingen danskere længere kan forstå hinanden?

Et tidligt led i den omtalte udvikling var jo „majonæse-krigen“,² som efterfølgende gav anledning til accept af en lang række alternative stavemåder af ord, hvis stavning hidtil havde ligget aldeles fast. Trods en vis rimelighed i princippet blev resultatet, at der opstod usikkerhed i opfattelsen af flere ordpar, f.eks. „faren“/„faderen“. En lignende usikkerhed bidrager nu *Den Danske Ordbog* (bind 1–6, 2003–2005) til, når den f.eks. angiver „springe i luften“ som muligt alternativ til „sprænge i luften“ (som hjemmel for førstnævnte brug anføres et eksempel fra B.T.!³).

Alene disse forhold må vel betegnes

som rigeligt forstemmende for alle med en blot nogenlunde konservativ sprogholdning, men den direkte årsag til nærværende artikel har jeg end ikke strejft endnu.

At „bage“ eller at „baø“?

Lad mig delagtiggøre *Budstikkens* læsere i en oplevelse af DSNs virke: Jeg havde i et brev til DSN udtrykt skuffelse over, at man i udtaleangivelserne i Dansk udtaleordbog åbenbart helt havde afskaffet det bløde ‚g‘, der ifølge min (gammeldags?) opfattelse stadig findes i korrekt udtale af ord som „kage“, „bølge“, „røgelse“, „lege“ og mange andre, og i de pågældende ord erstattet lyden med en j-lyd. Derved er der ingen forskel mellem udtalen af f.eks. „lege“ og „leje“ eller mellem konsonanterne i „kage“ og „kaje“. DSNs svar på min indsigelse var, at „en sådan udtale er nu om dage så sjælden, at der næppe er grund til at anføre den i en ordbog, der beskriver moderne dansk“. Jeg er naturligvis dybt uenig i denne aflivning af det bløde ‚g‘ og har derfor moret mig med at konstruere en lille historie med et antal eksempler på lyden:

„Lægen besøger den syge neger i Slagelse. Selv om denne er svag, bager han kager, for det er hans fødselsdag, så flaget er hejst. Lægen vælger ikke at sige, at kagerne smager klægt. Bag lågen leger brægende lam.“

Personligt vil jeg ikke tøve med at udtale alle g-lydene blødt, men DSN foreskriver altså j-lyd, bortset fra i „lågen“, hvor lyden anføres som w. Jeg vil foreslå læseren at forsøge sig med en oplæsning af ovenstående

historie efter DSNs udtaleangivelser. Det lyder i mine ører næsten som Ebbe Rode, der læser op af en af Storm Ps vagabondhistorier, eller som det svajersprog, man kunne høre fra københavnske cykelbudes mund i fyrrerne. Kan DSN virkelig mene, at dét er udtalenormen for sådanne gloser?

Hvis man med en sådan vurdering håber at tækkes ungdommen, rammer man dog næppe heller plet, for i så fald burde Nævnet ej blot sløjfe det bløde ‚g‘, men også j’et. Børn og unge bruger jo ikke engang dét mere! Fonetisk lyder deres udtale snarere: „kaø“ (og ikke „kaje“), „bræø“ (ikke „bræje“), „baø“ (ikke „baje“) – hvis ikke ligefrem: „ka“, „bræ“ og „ba“ med lange vokaler. Hvorfor gør Nævnet så ikke dét til officiel norm? Måske fordi det erkender, at sligt ville gøre det lidt for tydeligt, hvad resultatet bliver, når man vælger at følge de dovneste sprogbrugere.

Hvis det danske sprog var en ung, blond pige

Sammenligner man udtalen af det danske sprog med musik – den danske sang er jo en ung blond pige – kunne man gøre gældende, at for år tilbage blev dansk sunget af en smidig sopranstemme, som beherskede både de lave, de høje, de bløde og de hårde toner. Udtalen var så skarp, at alle nuancer kom med – selv hvis hun sang helt sagte – og klangbunden var så bæredygtig, at hun kunne råbe ordene, uden at hendes stemme derved kom til at skratte.

Over en længere årrække forandrede hendes stemme sig dog, og ikke til

det bedre. Men dette gjorde intet, for i mellemtiden var musikteoretikerne begyndt at sige, at al sang er lige god. Der var ingen måde at synge på, der var bedre end andre, så ad åre kom den unge blonde pige, der tidligere gik og nynnede i Danmarks hus, til at plage sine landsmænd med en hæs stemme, hvis register blev ligeså smalt som livvidden på en pige med spiseforstyrrelser. Men alle, der var vokset op i tiden, efter den unge blonde pige var blevet til en hæs gammel rockerkone, de mente, at hendes skrålende, pibende, klynkende, hvæsende, klangløse stemme – ledsaget af hvad en anerkendt jazzmusiker betegnende har kaldt „tæppebankermusik“ – det var den bedste form for musik, der fandtes. Ja, det kom end og så vidt, at den skrattende, uarticulerede røst med organiseret støj som ledsagemusik blev opfattet som den *eneste rigtige* form for musik.

På baggrund af denne sammenligning mellem den danske sangs og den danske tales udvikling kan man godt få ondt af de unge mennesker, som hverken får mulighed for at stifte bekendtskab med begreberne sang og musik eller med dansk udtale i egentlig forstand. Mon ikke ligefrem den omtalte smagsændring hænger sammen med bortfaldet af skolernes morgensang, den stærkt reducerede undervisning i salmer og klassisk musik og det fuldstændige fravær af litterær oplæsning? Når end ikke lærere og professionelle sprogfolk ved, hvor smukt det danske sprog kan klinge, hvordan skal skoleeleverne så kunne lære det?

Gunner Pedersen (f. 1927), *cand.mag.* i 1954 i engelsk og fransk, ansat ved Her­ning Gymnasium, senere ved Nyborg Gymnasium. Har boet i Frankrig i tidsrummet 1981–1994, hvor han bl.a. har virket som juridisk tolk og oversætter. Har desuden oversat en snes bøger til dansk fra engelsk og fransk og har bidraget til den offentlige debat med et halvt hundrede kronikker og talrige læserbreve.

Arrogance og selvhøjtidelighed

DSNs arrogante og patroniserende afvisning af min kritik skete bl.a. med henvisning til, at dets opgave ifølge loven er at fastlægge ords stavemåde, men ikke deres betydning eller udtale. Dette er naturligvis korrekt, som det også fremgik af min gengivelse af Nævnets tre hovedopgaver ovenfor, men man kan vel med lige så stor ret henvise til hovedopgave nr. 2: at svare på spørgsmål om dansk sprog og sprogbrug. Stille et spørgsmål om dansk sprogbrug var jo netop, hvad jeg gjorde, og når DSN så til svar anfører en bestemt udtale som den gængse – altså j-lyd i stedet for blødt ,g^ç – må man vel have lov at anfægte berettigelsen af denne. Ligesom man må have lov at beklage, at DSNs mandat i det så vigtige spørgsmål om udtale ikke blev præciseret i forbindelse med den ændring af loven om DSN, som Folketinget vedtog 4. december 2008. Nævnets formand betegnede ellers denne som en styrkelse af DSN. Lovændringen bestod i en udvidelse af Nævnets repræsentantskab med næsten 50 procent samt i oprettelsen af en særskilt stilling som

direktør for Nævnets forskningsinstitut.

At forskningen har fået en mere fremtrædende plads, fremgår tydeligt af *Nyt fra Sprognævnets* senere numre, hvor forskellige befolkningsgruppers sprogbrug belyses i bl.a. statistiske skemaer. Desværre lider læservenligheden under det noget tørre og tekniske præg, disse indslag afføder, og når hertil føjes den selvhøjtidelighed, der udgår fra Nævnets nu hyppige påberåbelse af videnskabelige arbejdsmetoder, må jeg tilstå, at styrkelsen af DSN i mine øjne ikke er et ubetinget gode. Jeg savner fortsat retningslinjer for præcisering af Nævnets holdning til udtale, og jeg savner en anerkendelse af andre sprogbrugere end de unge.

Leflen for unge sprogbrugere

Det er mere end antydnet i det foregående, at den ældre generation føler sig

svigtet. Og det gælder langt videre, end hvad udtale angår. Man har eksempelvis ladet en del gloser udgå i de seneste udgaver af *Retskrivningsordbogen*, fordi de ikke er gængse i moderne sprogbrug. Men dermed bidrager man jo netop til at gøre sproget fattigere og berøve den unge generation muligheden for at opleve den nydelse, det kan være at læse ældre dansk litteratur med dens sproglige rigdom, nuancer og billeder.

Udfoldelse af verbalt vid bliver et lukket land, skjulte citater og ironi opfattes slet ikke. Sidstnævnte kan måske erstattes af en rå og meget direkte form for humor, som ligger milevidt fra den, der har fornøjet tidligere generationer, men det afgørende er altså, at generationerne ikke længere kan mødes i kultursproget dansk, og at det vækstgrundlag, sproget har i vor litterære arv, går helt i opløsning..

Det er naturligvis helt i orden, at DSN følger med tiden, men man behøver vel ikke derfor kappe forbindelsen helt til fortiden eller til sprogbrugere over 50. Mon Nævnets ukritiske dyrkelse af moderniteten har forbindelse til DSNs islæt af folk med it-baggrund? It-folk (foruden en del teknokrater) har jo en notorisk tilbøjelighed til at afskrive alt andet end det allernyeste som håbløst forældet, fordi det er sådan, forholdene er i teknologiens verden.

Et eksempel på DSNs iver efter at være med på noderne var dets hurtige accept og – hvis jeg husker ret – anbefaling af glosen „nydansker“ til skuffelse for mange, som derved følte sig degraderet til „gammeldanskere“,

hvilket vel – tidens dyrkelse af det unge taget i betragtning – nærmest må betyde „kassable danskere“.4 Vi var mange, der mente, det have været mere nærliggende og også tydeligere at betegne de nyankomne som palæstiensisk-danskere, irakisk-danskere, tyrkisk-danskere osv. eller eventuelt Palæstina-danskere, Irak-danskere osv. I lighed med betegnelsen for de danskere, der for et århundrede siden udvandrede til USA og derfor blev kaldt dansk-amerikanere.

„Jeg er syg af, at man i den grad lefler for de ældre“

Lad ikke disse betragtninger få os til at miste hovedsigtet med denne artikel: at stræbe efter og tilskynde til, at vi fra de rette autoriteters side opnår en kursændring, så der lægges mere vægt på respekt for og bevarelse af et sobert og velplejet sprog, frem for alt ikke et politisk korrekt sprog, ej heller et forbenet eller støvet sprog, men et rigt, levende og livskraftigt sprog. Lad os derfor slippe for den forherligelse af alt nyt, der slet ikke ser på kvalitet, men gør det at være ældre ensbetydende med at være passé.⁵ Jeg mindes en uhyggelig udtalelse, som den radikale Niels Helveg Petersen kom med i et interview engang: „Jeg er syg af, at man i den grad lefler for de ældre“. Helveg Petersen kan tydeligvis ikke have sigtet til Sprognævnet! I øvrigt bliver Helvegs udtalelse noget skinger af anglicismen: *to be sick of* svarer jo „kun“ til *at være dødtæt af* noget på dansk. I vores lille sprogområde bliver man dog ikke *syg af*, at nogen lefler for andre.

Det ville være ønskeligt, om man kunne finde frem til en passende blanding af ungt og gammelt, så den igangværende udvikling (eller: afvikling) kunne bremses. Sproget er jo i sin oprindelse et kommunikationsmiddel, men man oplever undertiden, at det snarere benyttes til camouflage, ikke mindst i politikersprog. Og den slags unoder – der jo hæmmer den demokratiske debat – forekommer lettere, desto ringere bevidstheden om sproglig kvalitet er hos befolkningen. Mit ønske er derfor, at vi alle, unge såvel som gamle, gennem vor egen sprogbrug – herunder udtalen! – undgår de uheldige vildveje, det danske sprog er blevet ført ind på i de senere år: politisk korrekthed, utilitaristisk reduktion af ordforrådet (med deraf følgende indskrænkninger i muligheden for at opfatte og udtrykke nuancer), mediepåvirket brug af bl.a. klichéer og ikke mindst den tekniske udvikling, som truer med at lade et forkrøblet sms-sprog dominere fremtidens kommunikation.

Mit sigte er ikke at afskrive DSN, men at henvise til nogle alvorlige mangler i dets virke, og det er fortsat mit håb, at DSN vil kunne udnytte sine styrkede beføjelser til at sikre fællesskabet mellem unge og gamle; vi skulle jo gerne, også fremover, kunne mødes i sproget, og ved hjælp af sproget.

Noter

1. Se også Loránd-Levente Pálfi's anmeldelse af bogen i *Hermes : Journal of Language and Communication Studies* nr. 43, s. 315–322).
2. Se evt. den nævnte anmeldelse af Pálfi, side 317, fodnote 3.
3. <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=springe%20i%20luften>. Det skal for god ordens skyld nævnes, at ikke DSN, men DSL (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab) står bag udgivelsen af Den Danske Ordbog.
4. Jf. hertil også med Christian Nicholas Eversbuschs essay 'De hurtige og de døde — Har du ungdom, så kan du få, men er du gammel, så må du gå' i tidsskriftet *Nomos* årg. 4, nr. 1, s. 83–96.
5. Jf. igen med det ovenfor nævnte bidrag af Eversbusch.

Politikernes og sprogets røde linjer

Af *Martin Lund*

Som ingen anden faggruppe slæber politikerne mudder ind i det danske sprog. De er dog næppe selv bevidste om det.

I august 2016 blusser et relativt nyt udtryk i det danske sprog op. Liberal Alliance med Anders Samuelsen i spidsen er i vælten med slet skjulte trusler om at vælte Venstres mindretalsregering hvis ikke der kan findes et kompromis om at sænke topskatten. Samuelsen taler om partiets politiske smertegrænse, som han også kalder en „rød linje“. Men det er ikke en sprogbrug han forbeholder LA, for han forventer at også andre partier har „røde linjer“ som de møder op til forhandlinger med. Som han udtrykker det:

„Vi skal bare alle sammen holde hinanden op på at de røde linjer man opsætter, skal være inden for rimelighedens grænser i forhold til de mandater man har.“

Der findes i Infomedia med stigende hyppighed op gennem 00'erne forekomster af denne amerikanske betydning af „rød linje“, men da altid i forbindelse med USA's udenrigspolitik i Mellemøsten. Fra cirka 2012-13 sker en mindre eksplosion i hyppigheden, men stadig hovedsagelig med reference til konflikterne i Mellemøsten eller i det mindste andre geopolitiske konflikter. Samuelsens brug af udtrykket i august 2016 er ny, og med citater som det ovenstående slynges

denne sprogbrug bl.a. via Ritzau ud i alle danske dagblade og på tv. Andre politikere begynder også at tale om røde linjer for – bevidst eller ubevidst – at hægte sig på den sproglige dagsorden. Mikrofonholdende reportere er begyndt at spørge politikerne om røde linjer, og klummeskribenter giver sig til at flette udtrykket ind i deres skrivelser for at vise at de også har læst den politiske morgenpost.

I løbet af ganske få døgn er udtrykket således banket ind i Infomedias tekstkorpus med et anseeligt antal forekomster, og ikke mindst har det etableret sig i den politisk-journalistiske boble som en pludselig gangbar sprogbrug. Dermed er det blevet gængs sprogbrug hos en skrivende kaste som må forventes at høre under de „gode og sikre sprogbrugere“ som Dansk Sprognævn har lagt sprogets udvikling hos. I første omgang har de næsten alle sammen skrevet „såkaldt(e)“ foran „rød(e) linje(r)“, men hvis der kommer en ny bølge af lignende citater fra Christiansborg eller andre magtbastioner, vil et sådant sprogligt forbehold formentlig blive opgivet.

I en debat om Syriens diktator, Bashar al-Assad, i Deadline den 9. april 2017 er vi tilbage ved arnestedet for „rød linje“ i dansk sprogbrug, nemlig vedrørende USA's „red lines“. Som det naturligste i verden (og i øvrigt med en udbredt inkongruens udgjort af metonymisk ental og til dette ental

henvisende flertal) siger Informations chefredaktør, Rune Lykkeberg: „Jeg synes at der må være nogle minimale røde linjer i en verden, så enhver diktator ikke ved at de har frit spil.“

Og nu går det hurtigt. Den 17. april bruger Lykke Friis „rød linje“ idet hun udtaler sig som formand for Det Udenrigspolitiske Selskab, hvilket resulterer i Ritzau-overskriften: „Lykke Friis: Dødsstraf i Tyrkiet er den røde linje for EU“. Og allerede 21. april i Politiken siger forsvarsminister Claus Hjort Frederiksen om NATO-styrkers tilstedeværelse i Baltikum: „De kan ikke stoppe en russisk invasion, men de markerer Natos klare røde linje ved grænsen“. Også Hjorts udtalelse danner basis for artiklens overskrift. Hermed synes „rød linje“ i april 2017 at være endegyldigt cementeret i dansk sprogbrug, nu uden forbehold og endda med indtog direkte i overskrifterne.

Hvad er problemet?

Undertegnede har intet imod anglicismer som fungerer på og som dansk. Ja, det er lige før jeg opfatter det som en omgang latterlig etymologisk blær at påpege at dette eller hint gode, danskklingende udtryk i virkeligheden er en anglicisme. Jeg kunne formentlig ikke være mere ligeglad. Engelsk har ikke patent på en metafor bare fordi engelsk kom først. Selv bruger jeg kun ordet anglicisme om engelske indlån som ikke er ordentligt oversat og ikke fungerer på dansk uden at skabe forvirring om eksisterende dansk. Når nogen tror at der i „offensiv“ ligger en betydning af an-

Martin Lund (f. 1974), cand.mag. i dansk og retorik og indehaver af Skriverådet. Han er på alle måder sprognord; ikke for det klinisk korrektes egen skyld, men fordi korrekt sprog på mange måder hænger sammen med smukt og velskrevet sprog. Han har i øvrigt skrevet speciale om tegnsætning.

stødelighed, eller når nogen mener at man kan sige „komme på tværs“ med tanke på „to come across“, har vi anglicismer som er værd at anholde.

Problemet med „rød linje“ brugt som metafor for grænse er naturligvis at „linjer“ på dansk er noget vi følger, altså forholder os langs med. Det kan være en linje på en uddannelse eller en linje i et diagram; uanset hvad, er pointen med linjer at det er noget vi følger. Når pointen derimod er eventuel overskridelse i en tværgående bevægelse, er „linje“ derfor metaforisk forvirrende og forplumrende for sproget. Derfor udgør det lige dele idioti og sproglig smagløshed at tale

om røde linjer på denne måde.

En „rød tråd“ er også noget vi forholder os langs med, jævnfør begrebet „den røde tråd“, som betyder sammenhæng. Og blandes dette gode danske udtryk sammen med anglicismen „rød linje“, går sproget yderligere i skuddermoder.

Det skete allerede den 19. okt. 2016. Lars Nielsen, kommunikationsrådgiver og tidligere spindoktor for Radikale Venstre, var i Deadline-studiet for at tale om Donald Trumps valgkamp. Og han sagde bl.a. følgende om Trump og Clinton:

„Han prøver jo i virkeligheden rent strategisk at give hende ansvaret for den utryghed han mener mange amerikanere føler. Og det er vel måske den røde linje i hele hans kampagne han hver gang prøver at vende tilbage til: at hun har ansvaret for meget af det der er gået galt i USA. [...]“

Hermed indtraf den komplette sprogforbistring, for Lars Nielsen formulerede jo betydningsindholdet „rød tråd“ med udtrykket „rød linje“, vel sagtens fordi hans politiske sprogøre var nyligt påvirket. Noget tilsvarende skete igen, bl.a. 8. februar, også i Deadline.

Heldigvis er nogle politikere og journalister begyndt at omforme anglicismen „rød linje“ til „rød streg“. Det er langt bedre, hvis det endelig skal være, for streger er så at sige i tråd med pointen. Streger markerer grænser – noget vi ikke må overskride. Engang var det nok at slå eller trække en streg i sandet; vi har nok glemt hvor håndfast en betydning dette udtryk egentlig bærer.

Men måske er „rød linje“ vitterlig på retur. Den 5. oktober 2017 optræder det hos Berlingske i en forkvaklet udgave hvor det er forklaret til pinlighed og derfor står og stritter noget overflødigt: „Kompromiset indebærer dog samtidig en rød linje, der markerer, at Venstre ikke vil gå længere end hertil.“ Samtidig er det svært i efteråret 2017 og foråret 2018 at finde hits der ikke har at gøre med geopolitiske konflikter eller EU's forhandlinger med Storbritannien, og dermed er meget farvede af konkrete engelske udtalelser, eller hits som refererer til politiske udmeldinger fra tidligere.

Om „rød linje“ bliver hængende i tovene, svækket af sine egne håbløse slag i luften, eller vender frygteligt tilbage, vil tiden vise.

Politikerstanden er vores primære sprogforurener

Samuelsens røde linjer er et af de mere identificerbare og tydelige eksempler på politikeres uheldige påvirkning af sproget. Men det er kun ét eksempel blandt mange. Over en bred kam slæber politikere vrøvl ind i vores sprog.

Ophavet er næppe særlig hyppigt politikeren selv, men snarere en påvirkning fra sproget i rapporter, på kurser og i embedsværk, engelsk læsestof, internationale medier og et ønske fra kommunikationsrådgivere og overordnede, evt. forstærket af selv-censur, om at udtale sig forsigtigt og koordineret. Men politikeren er altså den der for alvor indstifter det dårlige sprog i den brede offentlighed.

Samtidig er der efterhånden langt

mellem de folketingspolitikere som benytter sig af et ægte, ærligt og varieret sprog. Det er ikke tilfældigt at jeg i samme åndedrag taler om ærlighed og sproglig variation, for det er netop politikernes talepunkter, politiske branding og nysprog som er med til at give et klaustrofobisk og indimellem forvanskende vokabular.

Dertil kommer at pressen er så sprogligt servil og grammatisk forsvarsløs at meget vrøvl pløjes direkte ind i spalterne, også når der ikke er tale om direkte citat. Ja, lad os bare være ærlige: De fleste journalister mestrer ikke skriftsproget så sikkert som man kunne ønske sig, og har derfor ikke noget særlig stærkt forsvar over for syredryp på sprogets bærende konstruktioner. Desværre. Det kræver snilde og sprogligt overblik at forvandle tåget og ukorrekt dansk til klart og korrekt dansk i en håndevending.

Lad os se på det dårlige sprog ved at kategorisere det. De følgende bud er udtryk for plausible forklaringer, baseret på mine fornemmelser og erfaringer (bl.a. med analyse af politisk kommunikation og slet og ret i rollen som sprognørd og korrekturlæser); der er ikke tale om empiriske, videnskabelige undersøgelser af årsagssammenhænge.

Modebegreber

Trangen til at (vise at man kan) hægte sig på en international dagsorden, medfører en del unødvendigt engelsk i dansk. „Disruption“ kunne lige så godt hedde (teknologisk) „omvæltning“ eller „omkalfatring“,

men der er gået ennemæssig branding i den. Ved at sige og skrive „disruption“ føler man sig sikker på at indskrive sig i tidens store tema på den rigtige måde. Når Lars Løkke Rasmussen, med en selvfølgelighed der rent sprogligt ligner en halshugget hønes videre færd, kalder et nyt råd for Disruptionrådet, er det mere end en foreløbig arbejdstitel; det er også bevidst branding. „Rådet for gennemgribende teknologiske forandringer“ er bare ikke godt nok – selv om det ville give en mere nærværende mening for de fleste borgere.

Tankegangen gælder sådan set både politikere og chefredaktører. Og det er også i en uhellig alliance mellem embedsværk, politikere, bureauer og medier at helt unødvendige ord og udtryk som „best practice“, „taskforce“ og „mindset“ vokser sig stærke og skubber „bedste praksis“, „arbejdsgruppe“ og „tankegang“ ud på sidelinjen. Det kan gå så galt at et journalistisk-politisk pseudofagudtryk som „doorstep“ (et improviseret pressemøde ved dørtærsklen til fx et ministerium) er noget aviser pådutter den almindelige danske læser – og dermed også det danske sprog.

Rationalet synes at være at man vil være helt sikker på at man begrebsliggør tingen og taler i det rette fagsprog. Måske har man læst stakkevis af rapporter om kommunal udlicitering hvori der står „best practice“, og så er man bange for at skille sig ud, ja, for at et normaliseret udtryk som „bedste praksis“ vil „støje“. Dette synes jeg afspejler en form for sproglig angst og afmagt. Jeg forstår godt om-

hedsfølelsen ved at bruge godt dansk i en ny sammenhæng hvor man måske er den første. Men ordene bliver hurtigt hårdhuede af at blive brugt, så det er udelukkende et spørgsmål om vane.

Som korrekturlæser byder min professionalisme mig dels at acceptere et dekret og dels med jævne mellemrum at foreslå „bedste praksis“ igen, akkurat ligesom jeg jævnligt foreslår alternativer til „mindset“ og „taskforce“. Og mere kan man ikke gøre. Det er vist lidt ligesom at være politiker ... og sprogpolitik er jo netop også hvad det er.

Sprogrevsere skal dog ikke være så nervøse for ensomme fremmedele-
menter. Vel er et ord som „disruption“ latterligt, men i latterligheden ligger netop håbet. De der indfører sådanne buzzwords (jeg foreslår i øvrigt „svirreord“), kan hurtigt blive trætte af dem igen. De skulle jo bare vise at de kunne indtage den moderigtige diskurs, og når denne stærke vilje er tilfredsstillet, kan man bedre komme med sit gode dansk, for så bevæger interessen sig fra svirreord og sproglig branding til perspektiv, dybde og identifikation. Dette gælder både længere nede i den enkelte artikel og på tværs af tekster over tid. Det gælder i øvrigt også mere merkantile områder: For 20-30 år siden gik „foodprocessoren“ sin sejrsgang, men den slags sejre er midlertidige; i dag taler vi hellere om en „køkkenmaskine“. De Nattergales negative branding af ordet „foodprocessor“ i The Julekalender fra 1991 har næppe været uden effekt

i den sammenhæng. Fru Sand ønskede sig en foodprocessor, Løkke et disruptionråd.

For resten gav Disruption(s)rådet problemer, for i min korrekturhjerne bliver „disruption“ i spalterne faktisk udtalt på dansk, blandt andet på grund af spøjse (men rimelige) bøjninger som „at disrupte“ og „de disruptede brancher“, og når man således er forledt til i sit indre at udtale „disruption“ på dansk, lyder „Disruptionsrådet“ med binde-s altså mere rigtigt, simpelthen fordi danske ord der slutter på „tion“, plejer at trække binde-s i sammensætninger.

Jeg kommer til at tænke på et andet egennavn fra embedsværket, nemlig Ole Birk Olesens „Taxilov“. Den smittede medierne med taxi-dit og taxi-dat så eksplosivt hurtigt som kridt farer ud af en tavlesvamp man giver et arrigt stød. Skriv „taxilov“ i Google, og se hvor mange medier du kan citere. Snart vil Sprognævnet nok overveje valgfrihed mellem „taxa“ og „taxi“. Nå ja, det må du undskylde, kære læser, „taxi“ er allerede optaget i Retskrivningsordbogen og i Den Danske Ordbog som synonym.

Jeg må hellere græde *af*. Lad os forlade danglish-æltet, man bliver virkelig træt i fødderne af at vade rundt i det. Der er også andre typer af dårligt dansk.

Iboende vækst

Som bekendt er der ikke længere noget der på politikersprog hedder „fremover“ eller „for fremtiden“. Nu hedder det „fremadrettet“ – et ord som for få år siden var tiltænkt to be-

tydninger. Den egentlige: Min fod er fremadrettet. Og den overførte: Min indstilling er fremadrettet, dvs. at jeg skuer fremad i stedet for bagud. Der er tale om et simpelt tillægsord, ligesom „sød“, „sulten“ eller „stressramt“. Derimod er „fremover“, „herefter“ eller „i/før fremtiden“ biord eller biordsled, ligesom fx „snart“.

Under den overførte betydning af „fremadrettet“ har der sneget sig en lidt ulden variant ind i Den Danske Ordbog: „som peger fremad i tiden“ eller „som arbejder med henblik på fremtiden“. Man kan sige at den der arbejder for CO₂-reduktioner, gør en mere fremadrettet indsats og som person er mere fremadrettet end den der pudser og polerer sin Ford Thunderbird 1973. Fremadrettet – der allerede i sin fysiske konkrete betydning er et usædvanlig fjollet og overflødigt ord i sproget – bliver i denne overfør-

te betydning så luftigt at det nærmer sig nonsens.

Derfor er det ikke underligt at det løsner sig grammatisk og glider over i de tidsmæssige biordsbetydninger. Men hvorfor ligefrem overtage dem? Jo, i sin egenskab af tillægsord har „fremadrettet“ en iboende kvalitet som biord ikke kan have. Mens biordet „fremover“ så at sige markerer en 1:1-ændring („postkasserne skal fremover være blå“), kan man skabe en diffus fornemmelse af innovation og fremdrift ved i stedet at sige „fremadrettet“, og så skidt med at man bruger ordet skrupforkert, både grammatisk og indholdsmæssigt. I øvrigt holder denne effekt selvfølgelig kun indtil „fremadrettet“ blindt har erstattet „fremover“ i sproget, og det punkt er vist ved at være nået.

Men „fremadrettet“ har ikke kun erstattet „fremover“ og lignende. Ordet har også fået karakter af overflø-

Kopier denne spilleplade i flere eksemplarer – eller lav dine egne – og læg dem så klar til når du ser eller hører et nyheds- eller debatprogram i tv eller radio. Ofte vil pladen mere eller mindre kunne udfyldes for hvert eneste interview med en politiker eller talsperson – det gælder også korte indslag. Lav eventuelt din egen løbende statistik på tværs af partier, alder, køn, position eller andet. Rigtig god fornøjelse!

Bullshit-bingo	
Politikere og talspersoner kan sige meget vrøvl på kort tid. Se hvor mange af dem der giver fuld spilleplade.	
Navn:	
	både ... men også
	omkring (hvor „om“ er korrekt)
	fremadrettet (i adverbial betydning)
	hv-ledsætning fremsat med helsætningsstruktur

digt meme i tidens bullshit-bingo. Tidligere var det nok at indføre noget, nu indfører man noget fremadrettet.

I den forstand er „fremadrettet“ også i familie med et udtryk som „tage aktivt stilling“. Det er i sig selv en aktiv handling at tage stilling, hvorfor det er en pleonasme at tage aktivt stilling; men politikere, talspersoner og små ledere elsker udtrykket fordi det rummer fornemmelsen af noget eksponentielt. Det er aktiv gange aktiv; det er aktiv i anden.

Kondomsprog

Politikere har i høj grad brug for at kunne svare på spørgsmål uden at sige noget alt for forpligtende. Det findes der en lang række retoriske teknikker og strategier til, men også helt ned i ordvalget kan man afmontere forpligtelsen i det man siger. Og det gør politikerne (og en lang række embeds- og talspersoner) blandt andet med „i forhold til“. De kan eksempelvis sige: „Vi gennemgår skattereglerne i forhold til at sikre gennemsigtighed.“ Her har vi to ting: 1) en konkret handling, 2) et mål. Men hvorfor ikke bare sige „for“, „med henblik på“ eller „med det formål“, for det ville da stadig ikke være at love et resultat?

Nej, men hvis man sagde: „Vi gennemgår skattereglerne for at sikre gennemsigtighed“, så havde man i højere grad sat handling og hensigt sammen på en måde som folk kan huske. Desuden kan det være at andre politiske interessenter ikke mener at hovedformålet med handlingen er det samme. Ved at bruge „i forhold til“ er man sikker på at man ikke har for-

bundet noget med noget; det ene har ikke på forpligtende vis rørt det andet. Det er kondomsprog!

Brugen af „i forhold til“ kannibalisierer på de øvrige forholdsord, vel sagtens fordi frasen netop fritager én fra at tage stilling til det eksakte forhold mellem to sammenstillede ting. En kommune er blandt de bedste i forhold til at få flygtninge i arbejde (ikke en af de dygtigste „til“ det). Der er bekymring i forhold til den nye plejecenterstruktur (ikke „over“ den). Og der bliver foretaget en konkret vurdering i forhold til nabostøj m.v. (ikke „af“ disse ting). Er der overhovedet foretaget en ordentlig vurdering af nabostøj når der er foretaget en vurdering i forhold til nabostøj?

I familie med „i forhold til“ er „omkring“ brugt i betydningen „om“. Denne misforståede og vege sprogbrug har spredt sig som en sproglig steppebrand til hele befolkningen. Kun helt bevidste sprogbrugere står tilbage som enlige grønne græstotter i et ellers totalt afsvedet landskab hvor alle andre, lige fra sosu-assistenten til en gennemgarvet journalist som Niels Krause-Kjær, siger „omkring“ næsten hver eneste gang de mener „om“. Hvad fanden skete der lige?!

For en umiddelbar betragtning er det både ulogisk og usædvanligt at et velfungerende ord overtages af et længere ord. Men det handler sandsynligvis om at „kring“ i „omkring“ er trykstærkt og dermed kan bruges til at gemme sig bag. Hvis jeg siger „[De taler] om sexanklagerne“, er der ét hovedtryk, nemlig på „sex“, men hvis jeg siger „[De taler] omkring sexan-

klagerne“, er der to hovedtryk, nemlig på „kring“ og på „sex“. Ved at have en trykstærkt ligegyldighed foran kan jeg altså relativt dæmpe mit genstandsled, og jeg har også bedre mulighed for at tage luft ind mellem de to trykstærkte stavelser så jeg ikke kommer skælvende ind i genstandsledet.

Men hverken sløvsind eller fejhed kan fungere som undskyldninger. Så lad os nu blot konstatere at en aftale „omkring“ nordsøolien lige så lidt er en aftale som en aftale „i forhold til“ nordsøolien.

Kort grammatisk hukommelse

En politiker-skævert vi er nødt til at runde, er „både ... men også“. Den er selvfølgelig i familie med dobbeltnegationerne som generelt forplumrer et meningsfuldt dansk, eksempelvis „passe på med ikke at“ eller „ikke hverken“ (som er en misforståelse af „ikke (...), hverken“ hvor „hverken ...“ er et eksemplificerende led med komma foran). Men „både ... men også“ er blevet en så konventionel vending blandt politikere at ingen længere aner at det er sprogtumpe.

Politikernes talevilkår kan være en medvirkende årsag. Faren for at udtalelser afbrydes eller klippes ud af en sammenhæng, gør at en politiker simpelthen ikke tør sige: „Jeg elsker lakrids, men også chokolade.“ Ja, det føles som en usikker plankevandring at sige „Jeg elsker lakrids ...“, thi journalistens tålmodighed skal holdes indtil man når hen til det man i virkeligheden brænder for at sige: „... men også chokolade“. Dette er ikke blot et

fromt men et decideret naivt håb hvis man sidder over for en patologisk afbrydende studievært.

Men hvorfor så ikke bare sige „Jeg elsker både lakrids og chokolade“? Jo, det sker da også, især når det er så kort. Men ofte vil der være et behov for at betone anden del, især i de tilfælde hvor konstruktionen stødes ud som eksemplificerende led: „Jeg mener at alle voksne på skolen har et ansvar, både den enkelte lærer og ledelsen.“ Her kan det ud fra en rytmisk betragtning virke som om „ledelsen“ får for lidt, især hvis netop det med ledelsen er ens særlige pointe. Og netop sådan er politiske kommentarer jo ofte konstrueret: Man gentager noget alle er enige om, og vil så betone sin egen vinkel.

Alt dette er selvfølgelig bare dårlige undskyldninger for forkert sprog. Uden at miste retorisk og rytmisk gennemslagskraft kunne man bare sige: „Det er ikke kun den enkelte lærer der har et ansvar; det har ledelsen også.“ Det kan ikke klippes. Sagen er bare at en sådan mere tydelig måde at sige det på, hvor sætningsgrammatikken understøtter indholdet, kræver at man tør betone modsætningsforholdet. Med vrøvleudtrykket „både den enkelte lærer, men også ledelsen“ har man præsenteret begge dele tydeligt men alligevel på en meget sideordnet pærer-og-æbler-agtig måde. Denne mulighed – og sproglige umulighed – elsker politikere og en masse andre talspersoner. Så hvad talesproget angår, er der nok intet at gøre ved det. I skriftsproget bør man i det konkrete tilfælde vælge side (også

som korrekturlæser), altså *enten* „både ... og“ *eller* „[ingenting] ... men også“. Og det er faktisk ganske uproblematisk.

Skiltesproget

Et andet opbrud i grammatikken er den efterhånden totale eliminering af ledsætningsstruktur i tv og radio. Det gælder primært formidlere, herunder politikere, tv-værter og radioværter, samt formidlende fag- og privatpersoner der netop løser billet til den formidlende klasse ved ikke at bruge ledsætningsstruktur i ledsætninger. Bortset fra forekomster af når- og hvis-ledsætninger med korrekt ledsætningsstruktur er korrekt ledsætningsstruktur i medieret talesprog så sjældent at man rolig kan fejre hver forekomst med en småkage uden at blive spor tyk. Fænomenet er ikke kun i familie med „både ... men også“ fordi det angår grammatisk struktur, men også fordi årsagerne kan være nogle af de samme, bl.a. ønsket om tydelighed i et mundtligt sprog med lille koncentrationsvidde.

Ledsætninger med „at“ har altid været til fals for helsætningsstruktur, så det vil jeg ikke bruge som eksempel. Det nye er snarere at utrolig mange ledsætninger indledt med hv-ord får helsætningsstruktur og dermed reelt bliver til spørgsmål. Man kan høre det hver dag i hver eneste nyhedsudsendelse, men lad os tage et klassisk eksempel fra Radioavisen på P4 den 29. august 2016 hvor Ulla Tørnæs siger: „Derfor har vi sat en undersøgelse i gang for at finde ud af – hvad er årsagen til at så stort et an-

tal af unge mennesker falder fra undervejs i deres uddannelse.“

Normalt ville man sige, og i hvert fald skrive, „... hvad årsagen er til at ...“ eller „... hvad der er årsagen til at ...“. Skulle udtalelsen transskriberes tekstnært til helhjetet og korrekt skriftsprog, ville man sætte kolon efter „af“ og skrive „Hvad ...“ som en ny helsætning med et spørgsmålstegn i enden. Men man fornemmer (på tonefaldet) at helsætningsstrukturen egentlig bare er ment som en ny form for ledsætning, og derfor kunne en skriftlig korrektion lige så godt bestå i at ommøblere til korrekt ledsætningsstruktur.

Et andet eksempel på denne hv-helsætnings-automatisme er da René Christensen (DF), der ikke blev borgmester i Guldborgsund, den 22. november 2017 i Deadline siger: „... altså at vi faktisk har brugt to år på at finde ud af hvor er det vi skal hen.“ René Christensen har almindeligvis et sobert grammatisk sprog, og bemærk da også at den at-ledsætning som hvor-ledsætningen er indlejret i, faktisk har ledsætningsstruktur („at vi faktisk har ...“). Alligevel bliver hvor-ledsætningen altså et helsætningsformet spørgsmål, formentlig fordi det efterhånden bare er sådan man taler som politiker.

Pointen for politikere og andre formidlere tror jeg ligger i at deres ledsætningsobjekter (ledsætninger med at og hv er genstandsled) skal være en slags ‚skilte‘ med helsætninger på: „Vi siger bare: (at) [Selvfølgelig skal danskerne kunne være trygge.]“, „Det er en bunden opgave at finde ud af:

[Hvordan får vi flere i arbejde?]" . På en eller anden måde tror jeg at det kommer fra undervisnings-tv-genren: „Kan du så svare mig på: Hvordan udvinder man egentlig gummi?“ I forvejen er udryddelsen af ledsætningsstruktur i denne genre ført ud over hele fladen på samme hjernedøde måde som hvis man erstattede al datid med dramatisk nutid. I den forstand kan man kalde det „dramatisk ledsætningsstruktur“, men der er jo ikke megen dramatik i et greb når man bruger

det hele tiden. Genstandsled ændret fra ledsætninger til ledsætningsformede „skilte“ er blevet et hjernedødt formidlingsdogme, nu også for politikerne.

Og jeg glæder mig IKKE til fenomenet passerer (ikkeeksisterende) korrekturlæsere og finder vej til skriftsproget. Her går smertegrænsen, for grammatisk kaos er betydeligt værre end enkeltstående modeord der dukker op i sproget og fiser ud igen.

Computer, datamaskine eller datamat?

Af *Christian Gram* (†), *Christian N. Eversbusch* & *Arild Hald Kierkegaard* (†)¹

Når vi i dag booter, spammer, uploader, linker og browser, vidner det om, at kampen for et dansk it-sprog er tabt. Dette er et stort problem. Især fordi en halv til en hel million danskere er så dårlige til engelsk, at de stort set ikke deltager i digitaliseringen. Hvordan nåede vi hertil? Og hvad kan vi gøre?

Enkefru Petersen har fået at vide, at hun kun kan modtage beskeder fra det offentlige i fysisk brevform, hvis hun søger om en særlig tilladelse til det. Også hendes bank vil helst kun i digital kontakt med hende. Hvis hun går ned og får overført penge eller betalt regninger i sin gamle filial på hovedgaden, koster det hende en halv herregård i gebyrer. Og hvis enkefru Petersen vil undgå lange telefonkøer hos kommunen, skal hun „bare gå ind på selvbetjeningsformularen på

www.et-eller-andet“. Det synes hun nu ikke er så nemt, som de gerne vil have det til at lyde. Hun vil imidlertid heller ikke belemre sine børn og børnebørn med for mange dumme spørgsmål hele tiden, for de har jo så travlt. En computer *må* hun altså have, tænker hun. Selvom hun ikke er meget for det. Til alt held ligger der en tilbudsavis i hendes postkasse en dag. Her står: „Gode tilbud på bærbare computere!“ . Hun ser et farvestrålende billede af en smart model til en overkommelig pris og læser videre med forsigtig optimisme: „ASUS - 15.6" - N53SN-SZ174V“. „Hmm...“, siger hun og fortsætter: „Systemtype: Notebook. / Bundled Services: ASUS WebStorage. / Indbygget udstyr: Stereo-højttalere, trådløs LAN-antenne, Bluetooth antenne“. Enkefru Petersen rynker sin pande, men læser dog videre: „Processor: Intel Core i7

2630QM / 2 GHz. / Max Turbo Speed: 2.9 GHz [...] 64-bit Computing: Ja. / Funktioner: Intel Turbo Boost Technology 2.0. / Chipsættype: Mobile Intel HM65 Express. [...] Inkluderer et præ-loadet billede af udvalgte Microsoft Office suiter“. Enkefru Petersen lader tilbudsavisen glide ned i skødet. Hun føler en pludselig frygt for fremtiden.

Anglodansk it-sprog – en studie i begrebsforvirring

Ulykkelige scener som denne udspiller sig dagligt rundt om i landet, navnlig hos danskere på den knap så udviklingsparate side af de 70 år. For nutidens it-sprog er – som enhver ved – stærkt engelsk-inficeret. Hovedårsagen hertil er selvfølgelig, at nye begreber og fagudtryk fra it-verdenen i meget høj grad opstår i USA eller i multinationale miljøer af udviklere. På den måde træder nye tekniske fænomener gerne ind i vor bevidsthed som engelske ord – men hvorfor bliver de så ikke oversat til dansk, når de kommer til Danmark? Dette spørgsmål er i høj grad berettiget, når man tager i betragtning, at det på mange områder for længst er lykkedes at oversætte fagudtryk opstået i udlandet. Vi siger jo både *bil*, *fjernsyn* og *mobiltelefon*, ikke *automobile*, *television* og *cell phone*. Men man bliver enten til grin eller slet ikke forstået, hvis man prøver at sige *data-mat* i stedet for *computer*, *baggrundslager* i stedet for *harddisk*, *skriveenhed* i stedet for *printer*, *netsted* i stedet for *web-site*, *programmell* i stedet for *software* osv. Det kunne endda gå an, hvis vi kun havde brug for ordene i ubestemt form, men

Christian Gram (1932-2018) var tilknyttet Regnecentralen 1958–1972, hvor han dels udviklede programmer, dels var lærer på mange edb-kurser. Han udviklede undervisningsmateriale og var bl.a. medforfatter til Lærebog i Kodning for GIER 1961–1963 og en serie hæfter om datamatik (Den røde tråd) 1968–1969. I nogle år deltog han også i forberedelsen af EDB-Ordbog [2] fra Dansk Standardiseringsråd. I 1973 blev Chr. Gram professor i datalogi ved Danmarks Tekniske Universitet, hvor han bl.a. forskede og underviste i udvikling af brugervenlige edb-systemer. (Foto: Asta Ravn Cornelius.)

når de skal bøjes og sammensættes med andre ord, resulterer det i uheldige konstruktioner som f.eks. „Software er ikke færdig“, „Web-siteterne er nye“, eller endnu værre:

„Websites’ne er nye“. For slet ikke at tale om sætninger som denne: „Fejlen ligger [...] hos virksomheden, der hostede og vedligeholdt løsningen“ (Berlingske Tidende 19.10.2009).

Der kan opstå groteske, misforståede sammenblandinger, såsom dobbeltkonfekten „Dette *software-program* er genialt“, hvilket jo betyder noget i retning af „dette *program-program* er genialt“. Udtrykket vidner desuden om begrebsforvirring, fordi på engelsk bruges *software* som generel betegnelse for programsamlinger, mens *program(me)* hentyder til et enkelt program. Men på dansk bruges *software* i flæng om enkeltprogrammer og samlinger.

Denne tilstand med misforståelser og forvanskninger blev beskrevet udmærket af H. B. Hansen allerede i 1993.² Hansen nævner også uheldige og forkerte fordanskninger, såsom at det engelske *character* på it-dansk er blevet til *karakter* og ikke *tegn*.³

Når netop it-sproget er blevet så engelsk-inficeret, skyldes det især, at it-udviklingen foregår med en utrolig hast. Der dukker hele tiden ny teknologi op og nye anvendelser af teknologi, og da mange af disse lanceres først i USA (eller andre engelsktalende lande), får de fra første færd engelskklingende betegnelser. Stort set ingen herhjemme orker at finde på danske oversættelser, og hurtigt bider de engelske termer sig fast og bruges både af it-specialister, it-sælgere og forskellige medier.

Tidlige bestræbelser på et hjemligt edb-sprog

Sådan har det ikke altid været. Da edb-udviklingen tog fart i 1960erne – ja, i begyndelsen hed det ikke *it*, men *edb* (elektronisk databehandling) – forsøgte jeg (CG) og mine fagfæller at indføre danske betegnelser for mange af de nye begreber. Da den internationale it-organisation International Federation of Information Processing (IFIP) i 1966 udgav en bog med definitioner af en masse engelske it-ord, tog Dansk Standardiseringsråd fat på at lave en dansk oversættelse. Det resulterede i 1971 i udgivelsen af *EDB-Ordbog*,⁴ som indeholdt ca. 900 danske edb-termer og deres betydning. Håbet var – som der står i forordet – at den måtte „blive til gavn for de store kredse, der beskæftiger sig med elektronisk databehandling, ikke mindst inden for undervisningssektoren og i forbindelse med udarbejdelse af faglitteratur“. Bogen blev i 70erne og 80erne fulgt op af mange andre, som f.eks. *Gyldendals Edb-leksikon* (1975) og *Munksgaards Edb-ordbog* (1984). Siden 1990 er der heldigvis blevet udgivet mange flere lignende opslagsværker.

Allerede i 1969 udgav Politiken *Bogen om EDB*, hvor alting også var beskrevet på dansk med danske ord. Bogen var redigeret af William Cauchi, som var journalist ved Politiken og nok den første journalist, der tog edb som sit fagområde. Cauchi fik også tid til at skrive bogen *Noget om data – på vej ind i edb-alderen*, hvor han i forordet meddeler:

„Bogen er først og fremmest skrevet for dem, der gerne vil vide noget

om data – men som hverken har lyst til at gå om bord i indviklede tekniske udredninger eller ønske om at gennemføre en langvarig uddannelse inden for et af den moderne databehandlings [...] mange specialområder.“

Desværre fik hans pionérarbejde ikke den afsmittende virkning, man kunne have ønsket. *EDB-Ordbogen* og de andre danske edb-leksika slog aldrig rigtig an. Andre medier brugte ukritisk engelske betegnelser, og det samme gjorde de store udenlandske edb-leverandører. Da IBM var den absolut største spiller på markedet, kom mange edb-termer direkte fra IBMs *manualer* (som burde hedde *vejledninger*, manualer er noget på et orgel). Edb-skribenten Svend Garbasch kaldte i disse år overfloden af engelske begreber for teknologisk pornografi.

Fra edb til it

Da *Den Store Danske Encyklopædi* blev planlagt i 90erne, troede jeg selv (CG) og flere andre, at her var en god anledning til at slå et slag for at fastholde nogle af de grundlæggende edb-fagudtryk på dansk. Vi vidste godt, at engelske ord var uundgåelige for en del edb-tekniske begrebers og tings vedkommende, men netop de centrale: *computer*, *hardware*, *software*, hvor gode, etablerede fordanskninger fandtes, burde kun optræde som henvisningsord til de veletablerede begreber: *datamat/datamaskine*, *materiel*, *programmel*. Det ønskede chefredaktionen med Jørn Lund i spidsen imidlertid ikke. Man fastholdt, at i brødteksterne

skulle de engelske ord bruges, og de danske ord optræder derfor kun som henvisningsord. I Encyklopædien ønskede man altså *ikke* at gøre noget for at fastholde brugbare danske fagudtryk, men gik 100% ind for, at „dansk er til hver en tid det, som medierne og folket taler og skriver“. Dette fuldt bevidste brud med dansk datasprogstradition måtte undre så meget desto mere, som det var en sprogmand, der stod i spidsen for Encyklopædien. Tilmed en sprogmand, der – ironisk nok i denne sammenhæng – har modtaget Modersmålsprisen (af Modersmål-Selskabet i 2009). Tilsvarende frarådede Jørn Lund i sin klumme i *Politiken* for år tilbage *e-post* til fordel for *e-mail*. Signelværdien af denne offentlige udmelding fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs direktør kan vel næppe overvurderes. Hvis man som f.eks. informationschef i en offentlig instans har fastholdt *e-post*, hvad skal man så stille op den dag, hvor en medarbejder kommer og indvender: „Men nu anbefaler Jørn Lund jo selv *e-mail*“?⁵

Man kan også undre sig over, hvordan den meget konkret beskrivende betegnelse *edb*, altså *elektronisk databehandling*, er blevet til det meget vagere begreb *it*, *informationsteknologi*. Måske hænger dette sammen med, at Frankrig sidst i 60erne vedtog, at fagområdet skulle hedde *Informatique*, nogenlunde samtidig med, at tyskerne begyndte at tale om *Informatik*. Det udviklede sig så til *it* og senere til *ikt*, *informations- og kommunikationsteknologi*, der af mange opfattes som den korrekte betegnelse for fagområdet. Des-

Arild Hald Kierkegaard (1979-2012), *cand.mag. i historie*, skrev et meget rost speciale om national identitet i Snorres Heimskringla (under udgivelse ved Adam Wagner). Arild var først medlem af Dansk-Skaansk Forening og siden af Skånsk Fremtid. Arilds levende optagethed af den fællesnordiske fortid bevirkede desuden, at han nøje fulgte det danske sprogs stilling og status i Sydslesvig, ligesom han skrev adskillige kronikker til Flensborg Avis om bl.a. sproghistoriske emner. Som studerende arbejdede Arild med „Ordbog over det norrøne prosasprog“. Sammen med Loránd-Levente Pálfi og Christian Nicholas Eversbusch stiftede Arild Modersmålskredsen, som i 2007 begyndte at udgive Budstikken. Nyt om dansk-nordisk sprog og sprogrøgt (se nekrolog over Arild s. 3-6 i dette nummer).

værre slører ordene den meget nødvendige skelnen mellem *data* (en formaliseret repræsentation af kendsgerninger og forestillinger) og *information* (det betydningsindhold, mennesker tillægger data). I Encyklopædiens opslag ‚informatik‘ finder man undskyldningen for de lidt udflydende begreber:

„Tidligere talte man hyppigere om *data* og edb. Overgangen fra at bruge ord baseret på data og edb til ord baseret på information skyldes formentlig det forhold, at man tidligere automatisk stort set kun kunne behandle tal og bogstaver, mens teknologien nu også som noget væsentligt behandler lyd og billeder. Hvor det er naturligt for os at se en temperaturangivelse på fx 37,6 °C som data og først som information, når den opfattes af – og relateres til – et menneske, så er det sværere at opfatte et billede som kun data, og ikke som information, selv om der rent teknisk ikke er nogen forskel.“

Systematisk indsamling af danske it-gloser

Hvad er så situationen i dag? Tja, med Sprognævnets laden stå til som den officielle holdning herhjemme gør man ikke meget andet end blot at registrere, hvilke ord der bruges, men vi kan forsøge at lave klare beskrivelser eller definitioner af, hvad ordene skal dække over på dansk. På linje med denne holdning etablerede Dansk Sprognævn og DANTERMcentret (dvs. Terminologicentret ved Handelshøjskolen CBS) i 2000 et IT-terminologi-udvalg, som har arbejdet på at samle en it-ordbog på internettet.⁶ Der er fra forskellige kilder indsamlet ca. 560 it-termer med udmærkede definitioner og eksempler på deres brug. De fleste gloser er klassificeret i et it-begrebssystem, og inden for hvert begreb er termene anført i prioriteret rækkefølge. Men arbejdet stoppede desværre næsten helt i 2006,

da den tilgrundliggende bevilling fra Villum Kann Rasmussen-Fonden slap op, og ordbogen er langt fra fuldstændig.⁷ F.eks. optræder hverken *hardware* eller *materiel*, der dog må betragtes som et meget centralt begreb inden for it-området. Parallelt hermed ser man tydeligt, hvordan nye engelske ord fortsat tages i brug: skønt *software* selv er blevet oversat til *programmell*, har det fået følgeskab i it-termbasen af *adware*, *freeware*, *shareware*, *spynware* og *systemsoftware*.

Næsten 130 af de 561 gloser er engelske ord eller ord, hvor engelsk og dansk blandes. Eksempler på blandingsord er *pop op-vindue*, *batchfil* og *clockfrekvens* (sidstnævnte har dog *klokfrekvens* som synonym i it-termbasen). Adskillige ord er danske verber med engelsk rod, som f.eks. at *boote*, at *spamme*, at *browse*, at *linke*, at *chatte*, at *uplade*. Rubrikken i denne artikel er en tabel med 127 engelske ord fra it-ordbogen.

Fører DANTERM så til danske termer?

DANTERMcentret meddelte på sin hjemmeside i januar 2011, at man – sammen med andre aktører – havde modtaget en stor forskningsbevilling fra Velux-fonden,⁸ som ville sætte nyt liv i „etablering af det terminologiske grundlag for opbygningen af en egentlig termbank som skal finansieres og gøres permanent i en efterfølgende fase. [...] Samtidig skal data fra termbanken på længere sigt kunne anvendes af maskinoversættelsesværktøjer. [...] Målgrupperne for projektet er: Danske og internationale virksom-

Christian Nicholas Eversbusch (f. 1971) *cand.mag. i retorik og germansk filologi fra Københavns Universitet. Har optrådt som hhv. ekstern underviser og foredragsholder på Københavns Universitet, Aarhus Universitet, DTU, Folkeuniversitetet, Sorø Akademi, i Speechwriters Guild Bournemouth o.fl.a.st. Tilknyttet rådgivningsvirksomheden Rhetor på Frederiksberg. Blander sig i den offentlige debat, når denne vedrører sprogpolitik, folkekirke og religion. Har forsket i propaganda og middelalderens korstogsretorik samt udgivet afhandlingen Syntesefasen i medicinsk teknologivurdering – en retorisk analyse og anvendte gruppemetoder (i samarbejde med Syddansk Universitet og Sundhedsstyrelsen).*

heder, forskere, uddannelsesinstitutioner og studerende.“⁹

I 2013 kunne man på DANTERMcentrets i mellemtiden stærkt udvidede hjemmeside glæde sig over, at centret bl.a. havde forøget sit netværks-

samarbejde med andre vidensinstitutioner og med flere erhvervsvirksomheder. Ligeså tydeligt var dog, at tyngdepunktet for dette samarbejde ikke så meget var fordanskning af tekniske termer, som det var begrebsafklaring i almindelighed. Som det hedder under fanen *Terminologi*:

„En af de vigtigste faktorer i kommunikation er en fælles forståelse og konsistent brug af begreber. Det er derfor vigtigt at få klarlagt begrebers indhold og afgrænsning og at registrere denne viden, så den hurtigt og præcist kan findes igen. Terminologisk arbejdsmetode fokuserer på systematisk bearbejdning af informationer om begreber og er derved et vigtigt redskab for alle, der beskæftiger sig med kommunikation, formidling og oversættelse [...]“.¹⁰

Dette er utvivlsomt en både betydningsfuld og prisværdig bestræbelse, men forgæves leder man på hjemmesiden efter en betoning af modersmålets særlige fortrin, når det gælder tilgængeligheden af teknisk stof. Med tanke på alle de mere eller mindre forudsætningsløse studerende, virksomhedsansatte og borgere i almindelighed, som DANTERMcentrets internetbaserede ressourcer er skabt for, virker det hjemlige sprogs enestående værdi som forståelses- og indlæringsredskab ikke tilstrækkelig klart betonet. For der var vel en grund til, at man i sin tid valgte at kalde centret for netop DANTERM. Man kaldte det således hverken INTERTERMcentret eller TERMDEFinitionscentret.

Professor på CBS Bodil Nistrup Madsen, der sad med det overordne-

de ansvar for projektet, skrev dog i en e-mail af 28. februar 2018 til denne artikels ene forfatter (CNE), „at vi i alle projekter argumenterede for indførelse af og foreslog danske termer“.

Hvorom alting er, fik centrets vigtige arbejde med at kortlægge, fastlægge og tilgængeliggøre terminologier inden for flere forskellige og meget samfundsrelevante områder ikke lov at fortsætte, efter at projektmidlerne udløb. Ph.D. Hanne Erdman Thomsen fra CBS, der var en af projektets ledende kræfter, oplyste i en e-mail d. 11. august 2017 til mig (CNE):

„DanTermBank-projektet er desværre ikke kommet videre efter fase 1, som er det hjemmesiden fortæller om. I den fase af projektet arbejdede vi med udvikling af prototyper til mere automatisk terminologiarbejde, og det var så tanken i en senere fase at teste værktøjerne og starte den egentlige opbygning af en større terminologisamling sådan at en egentlig national termbank og et nationalt center kunne etableres. [...] Desværre har det ikke været muligt at få finansieret yderligere arbejde med projektet, og da slet ikke den efterfølgende drift af center og termbank selvom det flere gange er blevet anbefalet af [...] Sprognævnet [...] i deres rapporter om dansk sprogs status.“

Bodil Nistrup Madsen supplerede sin kollega i en mail til mig (CNE) af 22. august 2017:

„CBS har desværre lukket de fleste sproguddannelser, og forskningsområderne terminologi og sprogteknologi er nedprioriteret. DANTERMcentret er blevet lukket, men centrets op-

Optælling fra It-Terminologi-Udvalgets ordbog (som desværre er utilgængelig p.t.): For hvert bogstav er talt antal opslagsord og antallet heraf, der er engelske ord. Optællingen dækker både selve ordbogen og de indsendte forslag, som endnu ikke er redigeret ind i ordbogen:

	Antal opslagsord	Engelske ord el. ord med engelsk rod	Antal engelske
A	21	access (synonym adgang, tilgang), accessibility, adware, applet, application (synonym brugerprogram, slutbrugerprogram), assembler (synonym symbolsk maskinsprog)	6
B	41	backbone (synonym rygrad), backup (hovedterm sikkerhedskopi), batchfil, Boolean (hovedterm boolesk type), boot disk, boote, browser, byte	8
C	33	cache, chat, chatte, chip, client, clockfrekvens (synonym klokfrekvens), compact disc, compiler (hovedterm oversætter), cookie, cracker, cursor (hovedterm markør), cyberspace	12
D	40	debugger, default, desktop, digital, versatile disc, downloade (synonym hente, nedtage), driver (synonym styreprogram), drop down	8
E	18	e-mail (synonym e-brev/e-post, elektronisk post – se note: Bemærk at e-mail har flere betydninger.), e-maile, editor, ethernet	4
F	28	File (fil), firewall, flash-, floppydisk, footer, font (hovedterm skriftsnit, skrifttype), frame, freeware, ftp'e (Se note og definition)	9
G	7	gateway	1
H	20	hack, hacker, harddisk, hub, hyperspring	5
I	34	Integrated, Internet relay chat, integer	3
J	6	javacard, javascript, junk, join	4
K	17	--	--
L	26	link, linke, log out, log-in, log-off, lock down	6
M	24	mail (se e-mail), maile, mainframe, messenger, messaging	5
N	13	--	--
O	14	offline, online, open source, optical character recognition, on demand	5
P	45	Packet, patch, password, pc, peripheral, ping, plug-in, pop op-vindue, print, printe, processor, prompt, prompte, proxy	14
Q	--	--	--
R	21	ram, random, rom, router	4

S	69	sample, sampler, scanner, script, scrollbar, shareware, sign-off, sign-on, site (hovedterm websted), sitemap, slot, smiley, software (hovedterm programmel), spam, spamme, spyware, structures, surfe, swap, switch	20
T	25	template, thumbnail, token ring	3
U	15	unzipping, uploade, user, usability	4
V	13	virtual	1
W	29	web, wide area, wireless, workgroups	4
X	1	--	--
Y	--		--
Z	1	zipning	1
Ialt	561		127

gaver varetages i dag af hhv. virksomheden DANTERM Technologies, som videreudvikler og markedsfører terminologisystemet i-Term, og forskningsgruppen DANTERM Research, som varetager forsknings-, undervisnings- og netværksopgaver (dog på lavt blus). [...] Som du nok kan forstå, er jeg meget ærgerlig over, at det har været så vanskeligt at få ressourcer til at arbejde videre med en dansk terminologibank. Der er dog nogle få lyspunkter. Vi har overført en del terminologi til en database i DanTerm-Bank-projektet, og it-termerne er lagt ind i denne base. Den er p.t. ikke offentligt tilgængelig, da den ikke indeholder så store mængder terminologi, at det vil kunne tilfredsstille brugerne af en sådan base.“

Den it-ordbog, vi omtaler i denne artikel, og hvorfra vi vedlægger uddrag i rubrikkens skema, har således ikke været tilgængelig i flere år, og bliver det næppe heller foreløbig. Boddil Nistrup Madsen oplyste således i sidstnævnte mail, at der „ikke sker

nogen væsentlig ny bearbejdning af terminologi til denne base“.

Som et lille lyspunkt nævnte Nistrup Madsen dog, at Folketingets Kulturudvalg afholdt en høring om sprogteknologi i dansk kontekst i foråret 2017.¹¹ Ud over Nistrup Madsen deltog Dansk Sprognævn ved Sabine Kirchmeier i planlægningen og var hoveddrivkraft i forslaget til partiernes kulturordførere om at nedsætte et udvalg, som skulle sørge for at bære arbejdet med dansk sprogteknologi videre på Christiansborg. Dette forslag blev velvilligt modtaget af ordførerne fra samtlige partier. Men som Hanne Erdman Thomsen supplerende skrev i sin også tidligere citerede mail: når spørgsmålet om udarbejdelse af danske terminologier „kommer op i Folketinget, er det ofte DF der bringer det op, og så har det åbenbart svært ved at samle flertal“.

Kulturordfører for DF, Alex Ahrendtsen, skrev da også til mig ((CNE) d. 1. august 2013):

„Folketingets partier stemte imod vort beslutningsforslag om dansk

sprog. Forslaget indeholdt også oprettelsen af en termbank, så ja, desværre ser det ud til, at DF er de eneste, der for øjeblikket vil gøre noget for det danske sprog, selvom Dansk Sprognævn under et foretræde for kulturudvalget var meget klare, da de ridsede situationen op for dansk sprog.“

De sidste mange års erfaring viser således, at hver gang der skal vedtages noget forpligtende og findes finansiering, svigter alle partier undtagen DF. Det virker ubegribeligt, at kun ét parti i Folketinget tager ansvar for det danske sprog og dets fremtid. Det burde være en selvfølge, at alle partier ville afsætte ressourcer til at sikre en klar og entydig dansk terminologi inden for de mangfoldige områder af samfundslivet, som vi borgere til daglig færdes i, og hvor it-termer spiller en stadig større rolle.

Mener alle andre partier end DF virkelig, at det bør være op til den enkelte borger selv at finde frem til, hvad nye teknologiske begreber på engelsk indebærer i en dansk sammenhæng?¹² I så fald bør de tage følgende med i betragtning: af alle 15-69-årige danskere er det kun ca. 30 procent, der har en videregående uddannelse.¹³ Dermed må vi formentlig antage, at det kun er denne lille tredjedel af borgerne i Danmark, der har erfaring med informationssøgning på fremmedsprog. De fleste politikeres implicite antagelse af, at danskerne klarer sig strålende på engelsk, må således være en elitær vrangforestilling, der reelt (omend skjult) deler danskerne op i A- og B-hold, ja, formentlig også i et C- og et D-hold.

Hanne Tange og Sharon Millar, der er hhv. lektor og professor på Aalborg Universitet, skrev i en kronik i efteråret 2014:

„Som engelskspecialister vil vi hævde, at godt engelsk kræver en investering i sprogundervisning fra folkeskole til universitet. Imidlertid viser vores forskning, at vi er oppe imod nogle meget faste forestillinger om danskeres engelskfærdighed. Et eksempel på en sådan forestilling er, at vi i Danmark uden videre problemer kan indføre engelsk som undervisningssprog. Det har givet reaktioner fra såvel studerende som undervisere, som har udtrykt utilfredshed med det faglige og sproglige niveau i den engelsksprogede undervisning. I interview fortæller underviserne, hvordan de oplever det som mindre tilfredsstillende, når de skal formidle en ofte meget specialiseret viden igennem engelsk. De mangler de nuancer og hverdagsregistre, der i en undervisningssituation bruges til at oversætte et abstrakt, teoretisk indhold til hverdageksempel, der kan støtte de studerendes læring. En del af problemet er, at eksempelvis økonomer og ingeniører ikke har haft engelsk siden gymnasiet og derfor ikke er specielt godt rustede til at undervise på dette sprog. Men mange studerende har heller ikke de nødvendige sprogfærdigheder til at tilegne sig viden igennem engelsk. Det kommer blandt andet til udtryk på den måde, at de bliver mere tilbageholdende med at stille spørgsmål i timerne og deltage i faglige diskussioner.“¹⁴

Når der selv på landets højere læreanstalter findes sådanne problemer,

hvor meget større må udfordringerne da ikke være for eksempelvis ufaglærte ansatte i transportsektoren eller byggebranchen? Ja, hvor mange flere må der ikke være i disse faggrupper, der med Tanges og Millars formulering „bliver mere tilbageholdende med at stille spørgsmål“, fordi de vil skjule deres begrænsede engelskfærdigheder? En meget stor del af danskerne har formentlig udfordringer med at skaffe sig informationer på engelsk, og der kan meget vel være en sammenhæng mellem de begrænsede engelskkundskaber og begrænsede it-færdigheder. Således var der ifølge en forskningsrapport fra Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, SFI, endnu i foråret 2014 en halv million voksne danskere, der stort set ikke kunne finde ud af at bruge en computer. Herudover var der en halv million voksne danskere, der betragtede sig selv som dårlige til at bruge en computer til hverdagsopgaver, såsom at reservere billetter eller købe varer over nettet.¹⁵ Danmarks Statistiks tal fra august 2017 viste da også, at hele 454.083 danskere (9,5 pct.) er fritaget for at modtage Digital Post fra det offentlige.¹⁶ Til sammenligning oplyste professor i engelsk Niels David-Nielsen i 2010, at der er én million danskere, der ikke taler engelsk. „Det er en myte, at alle kan tale engelsk i Danmark“, sagde han i samme forbindelse.¹⁷

Det virker berettiget at antage en sammenhæng mellem dårlige engelskkundskaber og dårlige it-færdigheder hos de meget store dele af befolkningen, ovenstående tal henviser til. Thi

det sprog, man skal beherske for at kunne bruge it, er som bekendt gennemsyret af engelske termer, der må virke abstrakte på den forudsætningsløse bruger. Selv på de hjemmesider, alle borgere i princippet forventes at kunne benytte, anvender myndighederne således en ofte temmelig indforstået it-jargon; her et eksempel fra Digitaliseringsstyrelsen:

„NemLog-in videregiver ikke information i cookies til andre websteder og benytter ikke cookies til statistik. NemLog-in benytter en såkaldt sessionscookie, der er nødvendig for at NemLog-in kan genkende din browser, når du logger på en ny digital selvbetjeningsløsning. Desuden bruger NemLog-in cookies til at huske, om du foretrækker at logge på med din NemID eller nøglefil, samt om du ønsker at få vist det indledende pop-up vindue med vejledningstekst.“¹⁸

Det er bestemt prisværdigt, at der i vejledningen her gøres et ihærdigt forsøg på såvel at forklare („... der er nødvendig for at NemLog-in kan genkende din browser, når du logger på ...“) som at berolige („videregiver ikke information [...] til andre“), men det ændrer ikke ved, at de centrale termer i teksteksemplet næsten alle er engelske fagudtryk fra it-verdenen: *sessioncookie*, *log-in*, *pop-up*, *web* og *browser*.

Hvorfor har man dog ikke for længst fundet officielle danske oversættelser for så udbredte og samtidig indforståede it-ord?

Jovist er vi mange, der har vænnet os til dem og lært, hvad de betyder, men det kan simpelthen ikke være

rigtigt, at fem millioner danskere skal trækkes med et umuligt ord som *sessioncookie*, blot fordi en californisk programmør engang fandt det fornøjeligt at smelte sine mentale billeder af småkager sammen med datakoder.

Til gengæld burde det billede, der ligger i *browser*, kunne give anledning til en metafor, der er ligeså oplysende på dansk, som forlægget er for en englænder. Den oprindelige betydning af *to browse* er jo ,at græsse' eller ,nippe blade og grønne skud'; ligesom kvæg afsøger en eng for føde, afsøger it-brugeren altså nettet for oplysninger.¹⁹ Denne illustration burde kunne genskabes på dansk, så flere ville forbinde noget anskueligt med det for os så døde ord *browser*. Hvis ikke ligefrem *nethøster*, ville f.eks. *netskimmer* kunne give danskerne noget mere retvisende end *browser*. Til sammenligning bruger svenskerne ordet *webbläsare*, altså *web-læser* (først erstattede man i Sverige *browser* med *nätbläsare*, men i dag henviser sidstnævnte snarere til en, der læser aviser på nettet).

Herhjemme skal man dog næppe vente sig kreative tiltag i denne retning, mindst af alt fra officielt hold. Ikke længe efter, at alle fonds- og projektmidler var løbet ud, valgte CBS som nævnt at lukke DANTERM-centret. DF har hidtil ikke formået at overbevise andre på Christiansborg om nødvendigheden af at sætte en dansk termbank på finansloven, og i mellemtiden buldrer angliseringen derudad.

Apps, tablets og andre akavede anglicismer

Konkret udgør *smartphone* og *tablet* et par af det seneste årtis store nederlag i kampen for et dansk it-sprog. Da Apple lancerede sin første *iPad* og Samsung sin *Galaxy Tab*, var der flere skribenter herhjemme, der omtalte de nye *tavle-pc'er*.²⁰ På nettet finder man endnu en del tekster fra 2010-2013, der bærer vidnesbyrd om denne sproglige modstandskamp (den udspillede sig navnlig i *Alt om Data*, *Komputer for alle* og Berlingske Tidende).

Som sædvanlig undlod Dansk Sprognævn – til trods for sit navn – at tale modersmålets sag for alvor. På vegne af Nævnet udtalte Anita Ågerup Jervelund i januar 2011 således til fagbladet *Journalisten*: „Det er ikke Sprognævnet, der bestemmer, hvilke ord der skal bruges. Det er danskerne“.²¹ Og redaktionen for *Den Store Danske Encyklopædi* var ikke sen til at drage konsekvensen af danskernes valg (hvilket i praksis nok snarere vil sige: danskernes passive indordning sig under de globaliserede markedskræfters sproglige eftervirkninger). Således har der siden 12. marts 2013 i netudgaven af vores nationaleleksikon stået: „*tavle-pc*, se under *tablet*“.

Ordet *tavle* beskriver ellers netop, hvad den nye computertype hurtigst associerer til for en dansker. Ja, det engelske *tablet* betyder tilmed ,tavle' på dansk! For ligesom engelske kostelever i gamle dage bar rundt på deres *tablets* beskrevne med kridt, således bar også danske skolebørn rundt på deres små regne- og skrivetavler. Denne historiske referenceramme går

helt tabt, når man fravælger det danske *tavle-pc*. Hvortil kommer risikoen for misforståelser – navnlig hos ældre mennesker – fordi en *tablet* nu betyder to vidt forskellige ting på dansk. Når man læser ordet *tablet* i en avis, tør man jo næppe forvente serviceoplysninger à la: Udtales på engelsk og har intet med medicin at gøre.

Som vi var inde på tidligere, bliver det dog først for alvor besværligt, når man sætter et ord som *smartphone* eller *tablet* i flertal, for slet ikke at tale om bestemt flertal: *tabletterne* eller *tabletsne*. Hvordan man end vælger at udtale disse ord – på dansk eller engelsk, eller alternativt: ordets rod på engelsk og dets endelser på dansk – bliver det akavet. I en grad, der kun overgås af ordenes skriftlige fremtoning.

Og hermed har vi slet intet sagt om alle de underlige anglicismer, der – som det tynde øl – er fulgt med *smartphonens* og *tablettens* indtog herhjemme: at *swipe* og at *scrolle*, for slet ikke at tale om *touch screen* og *app*. Mere unødvendige låneord inden for it skal man lede længe efter. Hvorfor dog ikke sige det på sit eget sprog, og dermed gøre det nemmere for folk i almindelighed? *Touch screen* = fingerskærm, røre- eller kontaktskærm? *App* = applikation = program. At *swipe* = at bladere eller stryge („stryg mod højre“, „stryg opad“, eller „her bladrer du til venstre“ f.eks.). Tilsvarende med *scroll down*: „at snurre ned“ eller „at rulle ned“.

Da det officielle Danmark fuldstændig har forsømt at stille danske oversættelser af it-termer til befolkningens

rådighed, er vi reelt overladte til private initiativer. Disse initiativer bliver dog ofte en kamp op ad bakke, fordi tiden arbejder imod dem: når først engelske benævnelser *har* vundet indpas i dansk, skal der jo kæmpes imod brugernes vaner: „Vi ved godt, at I allerede siger *scrolle*, men fremover bør I altså sige: *rulle*“. Det kræver ingen doktorgrad i psykologi at regne ud, hvor genstridigt mange ville reagere på en sådan formaning, selv om den måtte være nok så velment.

Således er det afgørende for levedygtigheden af en oversættelse, at den bredes ud hurtigt. Inden man når at vænne sig til den engelske term. I modsat fald vil forsøget på en hjemlig oversættelse ende som et råb i ørkenen, hvilket skyldes førnævnte genstridighed hos brugerne, som igen skyldes det, sprogvidenskaben kalder *negativ transparensophævelse*; dvs., at man ikke (længere) lytter til, *hvad* der siges, fordi man bliver forstyrret af, *hvordan* det siges. Altså: verbet *rulle* får modtagerens opmærksomhed til at rette sig mod selve sprogstoffet – det at afsenderen *ikke* siger *scrolle* – i stedet for at vise direkte hen til sin afsenders betydningsmæssige intention (som altså i dette tilfælde går på den bevægelse, man foretager med musen eller markøren, når man vil enten nedad eller opad på en hjemmeside el.lign.).

Dette er da også årsagen til, at vi – på trods af vores grundholdning – har valgt at bruge ordet *computer* i denne artikel; havde vi nemlig skrevet *datamat*, ville dette valg have påkaldt sig uforholdsmæssigt stor opmærksomhed. Flere læsere ville i så fald nok

føle sig fristede til en forsimplet af-færdigelse af hele artiklen: „De vil have mig til at skrive *datamat*“.

At *datamat* for længst har tabt til *computer* på dansk grund, kan i øvrigt undre, al den stund at svenskerne foretrækker *dator*, nordmændene foretrækker *datamaskin*, islændingene foretrækker *tölva*, færingerne foretrækker *telda* og finnerne foretrækker *tietokone* (hvilket direkte oversat betyder ‚videnmaskine‘). I Norden er vi danskere dermed de eneste, der insisterer på at sidde med vores *computer*.

Danskgruppen: 65 lys i mørket

Da det som sagt er afgørende for en oversættelses levedygtighed, at den findes prompte og udbredes hurtigt, og da der som sagt ikke finder oversættelse af it-termer sted for offentlige midler i dagens Danmark, er der god grund til at glæde sig over et par stærke private tiltag af nyere dato: Gruppen for Lokalisering af Frit Programmel til Dansk er navnet på et netværk, hvis medlemmer brænder for at oversætte engelsksprogede programmer, „fordi de fleste danskere foretrækker programmer på dansk“, som det i 2013 hed på netværkets hjemmeside: www.dansk-gruppen.dk. Dengang var de tolv personer. I dag er de 65, og deres vindue til omverdenen er blevet flyttet over på adressen: <http://wiki.dansk-gruppen.dk/index.php/Forside>. Danskgruppen – som netværket kalder sig i dag – arbejder tæt sammen med andre mere eller mindre løst organiserede netværk af ligesindede og har som sit hovedformål at „oversætte en masse programmer til

dansk“ (mail fra Danskgruppens Keld Simonsen den 7. september 2017). Et biprodukt af dette arbejde er en temmelig lang liste over it-fagudtryk, man har lagt ud til fri afbenyttelse, og som ifølge Keld Simonsen bruges af blandt andre Dansk Standard.

Blandt de mange glimrende bud på danske oversættelser, man finder her, kan nævnes:

cache: mellemlager

cyan: cyanblå

mixed mode: blandingsformat

(window)pane: rude, felt

template: skabelon, forlæg

peripheral device: ydre enhed

switch: netværksveksler²²

Positiv fremhævelse fortjener også Danskgruppens vejledning til oversættere, der med stor nøjagtighed slår ned på hovedkilderne til mange „danske“ it-teksters lave kvalitet:

„Det er vigtigt at huske på at man ikke oversætter for at få oversættelsen så præcis eller så direkte som muligt. Man oversætter for at få det bedste program ud af det for brugerne, det er dem man står til regnskab for, så brug altid hovedet og vær ikke nervøs for at tænke selvstændigt. Man kommer en gang imellem ud for at de engelske tekster er noget værre, uforståeligt juks, [...] [så] at der skal en hel del omformulering til.“²³

At personerne bag denne vejledning samtidig brænder for at skabe gratis alternativer til de kommercielle softwaregiganters nærmest monopoludøvende programmer, gør deres virke så meget desto mere prisværdigt. Både

Danskgruppen og deres samarbejdspartnere i KLID – „en forening af virksomheder, som støtter op om operativsystemet Linux“ – arbejder således på at „udbrede kendskabet til Open Source som udviklingsmodel“ og på at „gøre Linux så godt tilpasset danske forhold som muligt“. Tanken bag Linux og andre systemer af typen Open Source er, som navnet siger, at arbejde med åbne kilder (og skulle man i øvrigt ikke bruge denne danske oversættelse fremover?); dvs. at enhver med forstand på at programmere har adgang og frihed til at videreudvikle et givent program. Microsofts Office-pakke og Adobes programmer er eksempler på software med *lukkede* kilder. For overhovedet at måtte bruge disse, skal man erhverve en licens, hvorved man samtidig forpligter sig til ikke at foretage sig noget uden tilladelse fra udviklerne af det pågældende program.

Heroverfor står altså „de åbne kilders idealisme“, hvor man kombinerer samfundssind med velgørenhedstænkning: man udvikler og man videreudvikler programmer i fællesskab, frivilligt, gratis og til gavn for alle. Danskgruppen, KLID og deres samarbejdspartnere tilføjer så ydermere en sproglig og demokratisk overbygning til dette virke i åbenhedens tjeneste. For det er jo i bedste forstand demokratisk at overføre fremmedsprogede koder og applikationer til modersmålet, så flest muligt får størst mulig chance for at være med. Ja, så flest muligt får størst mulig chance for at forstå og for at tage del i de muligheder, programmeringsarbejdet

skaber. Det er vores håb, at Danskgruppen, KLID og deres samarbejdspartnere vil fortsætte denne linje, og gerne med endnu større konsekvens. Der er nemlig stadig for mange engelske fagudtryk, som fornævnte ildsjæle undlader at oversætte. Vel sagtens fordi det er meget tidkrævende at tænke et helt program igennem på dansk, altså at oversætte det fra grunden.

Når jeg (CNE) før nævnte Microsoft i det knap så idealistiske og i højere grad monopolsøgende selskab, skal jeg retfærdigvis også anføre, at selv samme virksomhed har fremstillet en på mange måder fin, fornuftig og velgennemtænkt vejledning til oversætterne af sine programmer.²⁴ Her fylder nye danske oversættelser af it-begreber desværre meget lidt, men alt i alt bidrager Microsofts vejledning positivt til det ellers jævnt forstemmende billede af dansk it-sprog og dets vilkår i 2018. For henvisningen til Microsoft-vejledningen skylder jeg derfor Jakob Kappel Petersen stor tak. Kappel Petersen er en af de ildsjæle, der „står for at oversætte Mozillas produkter og hjemmesider til dansk [...] [sammen med] fem andre frivillige“ (e-mail af 7. september 2017).

Konklusion: gør noget—det nytter

Hvad bliver så konklusionen? Den bliver broget, ikke videre opmuntrende, men heller ikke helt uden lyspunkter. En både ujævn og temmelig fodslæbende indsats fra Jørn Lunds og Dansk Sprognævns side er således – langt om længe – kommet en anelse

op i gear. Bedre sent end aldrig. Jørn Lund, Sabine Kirchmeier og deres kolleger i Sprognævnet har nu fået forsynet partiernes kulturordførere med de nødvendige faglige argumenter for, at politiske tiltag er påkrævede, hvis det fremover skal være muligt at drøfte it og andre teknologiske emner på noget, der bare minder om dansk.

Hvis det kommer til at gå som det plejer på Christiansborg, må vi dog forvente, at Dansk Folkeparti fortsat vil være det eneste parti, der sætter handling – og penge – bag ordene om at ville røgte og værne om dansk sprog. Ét parti vil umuligt kunne klare denne opgave alene, hvorfor det bliver svært at undgå følgende konklusion: kampen for et dansk it-sprog synes tabt.

Når tilmed også medier og veluddannede skribenter ukritisk bruger utallige engelske termer – ofte af en teknisk karakter, de ikke selv lader til at forstå – og når utilpasset engelsk fagjargon til *stadighed* sniger sig ind i vores hverdag fra mangfoldige kilder, bliver det umådelig svært at vende udviklingen.

Utvivlsomt ville der dog komme større opmærksomhed om behovet for danske oversættelser af engelske fagtermer, hvis de borgere, der føler sig generede af denne udvikling, ville gøre det til en vane at henvende sig med deres forståelsesproblemer, hver gang en offentlig myndighed, en nyhedsoplæser, en avisredaktion eller en teknologiforhandler bruger uforståeligt teknisk angliciseret sprog. Det nytter faktisk at yde en indsats. Tænk på

de ikke helt fåtallige danske termer, der trods alt *har* vundet borgerret. F.eks.: *mus, tastatur, bundkort, skærm, hjemmeside og brugergrænseflade*.

Nye danske oversættelser af denne slags – og bred tilgængeliggørelse af dem – stammer dog udelukkende fra hhv. private og frivillige initiativer. Sådan er det i dag. Det viser vor gennemgang i denne artikel med tydelighed.

Som vi hørte, videreføres opgaverne fra det nu lukkede DANTERMcenter af „hhv. virksomheden DANTERM Technologies, som videreudvikler og markedsfører terminologisystemet i-Term, og forskningsgruppen DANTERM Research, [...] dog på lavt blus“. Og som ligeledes oplyst af Bodil Nistrup Madsen er den del af DANTERM-arbejdet, der rettede sig mod at udvikle nye danske termer, så godt som helt gået i stå. Dels fordi CBS har nedprioriteret området kraftigt, dels fordi det ikke er lykkedes at skaffe flere fondsmidler af samme slags som den for længst opbrugte bevilling til it-ordbogen, og endelig fordi fordanskning af termer ingen plads har i virksomheden DANTERM Technologies' arbejde.

Konkluderende må vi altså sige, at det hverken er Dansk Sprognævn, it-ordbogen, DanTermBank-projektet eller andre offentligt finansierede projekter, der trækker læsset. Her i 2018 sker (videre)udviklingen af et dansk it-sprog i alt væsentligt på privat initiativ, og det er frivillige, ulønnede kræfter som dem i Danskgruppen og KLID, der fører an.

Så når enkefru Petersen på sin nyindkøbte pc kommer i tvivl om, hvad *scrolling*, en *session cookie* eller en *cache* er, må vi håbe, at hendes børnebørn kan henvise hende til en liste over danske oversættelser af it-termer, som den KLID og Danskgruppens frivillige ildsjæle har gjort tilgængelig (for It-Terminologiudvalgets Ordbog, som Bodil Nistrup Madsen og hendes kolleger arbejdede på i årevis, har jo længe været utilgængelig). I modsat fald må enkefru Petersen formentlig dele skæbne med den halve til hele million andre danskere, der ifølge vore konklusioner er ligeså dårlige til engelsk, som de er til at betjene en computer. Og mon ikke disse to mangler hænger tæt sammen? Mon ikke de ligefrem er to sider af samme sag? Det er jo svært at lære noget, man ikke har sprog for.

Noter og henvisninger

1. Størstedelen af nærværende artikel blev skrevet af Christian Gram i 2009. De steder, hvor der står „jeg (CG)“, henviser det således til Chr. Gram og dennes førstehåndserfaringer fra arbejdet med at tilvejebringe et dansk it-sprog. I 2011 tilføjede Arild Hald Kierkegaard (AHK) og Christian Nicholas Eversbusch (CNE) en del realoplysninger til CG's tekst. I juli 2013 førte CNE en del af artiklens stof ajour med afsluttende godkendelse fra CG. Og endelig udvidede CNE fra september 2017 til marts 2018 artiklens anden halvdel kraftigt. I den forbindelse har CNE med taknemlighed kunnet trække på ekspertviden fra professor Bodil Nistrup Madsen og it-oversætter Jakob Kappel Petersen.
2. 'Jean de France genopstået i dataverdenen', kronik i Berlingske Tidende

- 1993 af H. B. Hansen. Genoptrykt i *Budstikken*.
3. Ifølge it-oversætter Jakob Kappel Petersen (e-mail til CNE af 28. februar 2018) har *tegn* dog i udpræget grad vundet terræn på bekostning af *karakter* i de senere år.
4. *EDB-Ordbog*, red. Bj. Eriksen, H. J. Helms, M. Rømer, Dansk Standard DS 2049-1970, Gjellerup 1971, 154 sider.
5. Retfærdigvis skal nævnes, at Jørn Lund i de senere år har trukket i nødbremsen og udtalt bekymring over den hast, hvormed de engelske fagtermer får lov at vinde indpas i alle dele af dansk sprog.
6. It-Terminologi-Udvalgets Ordbog fandtes på adressen www.it-dansk.dk, men er i dag utilgængelig (forklares senere i nærværende artikel).
7. Se hertil også: *Dyr dansk it-ordbog står på afgrundens rand*. Artikel i *Computerworld* den 27. november 2008 af Frederik Danvig. Findes på: <https://www.computerworld.dk/art/49080/dyr-dansk-it-ordbog-staar-paa-afgrundens-rand>
8. Bevillingen var givet til institutter. International Business Communication (med Bodil Nistrup Madsen som projektleder) og DANTERMcentret som partner
9. www.danterm.dk/?p=671 (besøgt juli 2013). Bodil Nistrup Madsen oplyste mig (CNE) her i marts 2018, at projektet fra begyndelsen „omfattede tre hoveddele: automatisk vidensindsamling, vidensvalidering og vidensformidling, jf. med hjemmesiden: <http://dantermbank.cbs.dk/dtb>.“
10. www.danterm.dk/?page_id=107 (besøgt juli 2013)
11. Kan ses på <http://www.ft.dk/da/udvalg/udvalgene/kuu/tv?s=20161&m=tv.3790&as=1#player>

12. Med nedlæggelsen af DANTERM-centret fik man således også slagtet et overskueligt folkeoplysningstiltag fra Bodil Nistrup Madsen og kollegers side: deres idé om en fagsproglig servicefunktion, hvor danske borgere skulle kunne få hjælp, evt. i form af henvisninger til fagekspertter, hvis de stod og manglede oversættelse af f.eks. et nyt engelsk fagbegreb. Man kunne således forestille sig en borger, der lider af leukæmi og får nys om udviklingen af en lovende behandlingsform, som indtil videre kun findes beskrevet i udenlandsk faglitteratur. I stedet for at måtte vente otte uger på sin næste tid hos speciallægen, ville det være rart at kunne få en hurtig, omend foreløbig afklaring af de nye behandlingsmuligheder per telefon.
13. <http://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/nyt/GetPdf.aspx?cid=22637>
14. 'Hvor gode er vi egentlig til engelsk?', se på adressen: <http://videnskab.dk/kultur-samfund/hvor-gode-er-vi-egentlig-til-engelsk>. Svaret på det spørgsmål, kronikken stiller, er nært beslægtet med en mindeværdig formulering af sprogmanden Mikael Elkan: „Dermed er dårligt engelsk ved at være det mest udbredte sprog inden for dansk fagsprog“. Se: <http://elkan.dk/vidste-du-at-2003/>
15. <http://politiken.dk/oekonomi/arbejdsmarked/art5511261/It-kundskaber-kan-skabe-højere-vækst>
16. <https://www.digst.dk/it-loesninger/Digital-Post/Digital-Post-statistik>
17. Lasse Lundberg Andreasen 'Hjælp, engelsk knockout det danske sprog' Politiken Debat d.18. jan. 2010
18. <https://nemlog-in.dk/viscookies.aspx>
19. Online Etymology Dictionary oplyser om oprindelsen af verbet *to browse*: „mid-15c., *brousen*, "feed on buds, eat leaves or twigs from" trees or bushes, from Old French *broster* "to sprout, bud," from *brost* "young shoot, twig, green food fit for cattle or deer," probably from Proto-Germanic **brust-* "bud, shoot,".“ Formentlig inspireret af dette billede har *to browse* med tiden fået en figurativ parallelbetydning møntet på menneskelige aktiviteter, såsom skimmende læsning eller skødesløs søgen: „to look over or through an aggregate of things casually especially in search of something of interest, e.g. *browsing* through the store's magazine section“ (se www.merriam-webster.com/dictionary/browse).
20. <https://www.version2.dk/artikel/vinderen-er-fundet-en-tablet-pc-hedder-tavle-pc-paa-dansk-15736>
21. <https://journalisten.dk/tavlecomputer-tablet-eller-laesebraet>
22. <http://www.klid.dk/dansk/ordlister/ordliste.html>
23. <http://www.klid.dk/dansk/oversaet.html>
24. <http://download.microsoft.com/download/6/5/F/65F5BF3C-867A-4E15-9133-5F9EB3A6F5FA/dan-dnk-StyleGuide.pdf>

Normannerne danske rødder

Af Adam Wagner

Man ved ikke meget om, hvornår dansk talesprog forsvandt fra Normandiet. Sandsynligvis har det været en glidende overgang, der hurtigst fandt sted i overklassen.

Egentlig er det mærkeligt at tænke på, hvordan normannerne i 1066 optrådte som franske erobrere af England, for de var jo efterkommere af de vikinger, der havde taget land i Frankrig. Deraf navnet, normannerne, der betyder mændene fra nord. Det land, som vikingehøvdingen Rollo i 911 blev tildelt som len af den franske konge, fik derfor også med tiden navnet Normandiet. Normannerne blev da heller ikke franske lige med en gang, men skilte sig længe ud som fremmede i Frankrig med egen kultur, eget sprog og en særskilt normannisk selvforståelse. De talte i begyndelsen deres eget modersmål; det der senere bl.a. er blevet kaldt oldnordisk, men som dengang kaldtes „dansk tunge“ eller „dansk“ slet og ret. Normannerne betegnes da også i de skriftlige kilder ofte som danske, eller de kaldes daner. Det er f.eks. tilfældet i den krønike om de tre første normanniske hertuger, som den normanniske dekan Dudo fra klosteret i St. Quentin skrev på et tidspunkt mellem 1015 og 1030. Ifølge Dudo kom Rollo og hans mænd fra Danmark. Det har der dog været nogen uenighed om, da islændingen Snorre Sturluson i sine sagaer om de norske konger beretter, at Rol-

lo var søn af en jarl fra Møre i Norge. Men da Snorres sagaer er nedskrevet omtrent 200 år senere end Dudos krønike, må man fæste mest lid til sidstnævnte, og Dudo var da i øvrigt også nærmere en pålidelig mundtlig tradition, idet han talte med flere af de normanniske stormænd deriblandt Rollos sønnesøn, Rikard I af Normandiet, som også var ham, der satte Dudo i gang med nedskrivningen af normannerne historie. Også andre ting tyder på, at de fleste af normannerne kom fra Danmark, bl.a. de stednavne, de tog med sig til deres nye land.

Nordisk sprogpåvirkning

Disse stednavne har i dag fået en fransk form, men faste elementer i navnene kan afsløre oprindelsen, såsom endelserne *-tot*, *-tuit*, *-bu*, *-bec* og *-gard*, der svarer til de danske led *-toft*, *-tved*, *-by*, *-bæk* og *-gård*. Således svarer det normanniske Appetot til Æbeltoft, Kerbu til Kærby, Houlebec til Holbæk osv. Som det ses, er disse navnes første led også af dansk oprindelse. Der findes desuden blandingsformer; især er de, der ender på det romanske *-ville*, vidt udbredte, men her indgår der nordiske personnavne som førsteled, hvilket vidner om den normanniske kolonisation; to eksempler er Tocqueville (navngivet efter Toke) og Acqueville (efter Åge). Desuden indgår der i en række stednavne ved kysten nordiske elementer som

boulme (holm) eller *grune* (ved grundtvand, evt. sandbanker), *vic* (vig), *ey* (ø) m.fl. Navnestoffet viser samlet set betydelig nordisk påvirkning især i området nord for Seinen, på Cotentin-halvøen og i de kystnære områder i det hele taget.

Også de normanniske dialekter er blevet påvirket af »dansk tunge«, idet ord som fx *flondre* (flynder), *harousse* (hors (hest)) m.fl. overlevede i dagligsproget. Især dialekten på de normanniske øer (der er det eneste af Normandiet, som stadig hører under den engelske krone) blev præget med udtryk og ord knyttet til hav og skibsfart, og her kan nævnes eksempler som *chel* (køl) eller *écoute* (skøde). Selv uden for Normandiet blev oldfransk påvirket med maritime udtryk af nordisk oprindelse, som fx *tille* (tilje (dæk)), *marsouin* (marsvin), *esnèque* (snekke) m.fl.

Selvom man ikke ved, hvor mange nordboer, der slog sig ned i Normandiet, må der i visse egne have været en betydelig nordisk befolkning, der vedblev at tale deres eget sprog så tilpas længe, at det påvirkede det (især lokale) franske sprog, og så tilpas længe, at de stednavne, de benyttede, bed sig fast.

Hvor længe normannerne beholdt deres nordiske sprog og kultur, vides dog ikke bestemt, men det antages vanligvis, at det nordiske sprog var forsvundet helt senest i begyndelsen af 1000-tallet. Tilpasningen kan være sket gradvis, og det er ikke sikkert, at alle dele af den nordiske befolkning har tilpasset sig lige hurtigt. I begyndelsen var nordboerne hedninge, men

Adam Wagner (f. 1975) *mag.art. i historie*. Har bl.a. skrevet bogen *Danskhed i middelalderen om synet på det nationale og det danske i Saxos Danmarkshistorie og tre andre middelalderkroniker*. Har forbedret Arild Hald Kierkegaards speciale til udgivelse under titlen *National identitet i Snorre Sturlusons Heimskringla* (ved *Munch & Lorenzen*, december 2018).

især høvdingene gik hurtigt over til kristendommen, ligesom de hurtigt overtog flere ydre træk af den franske kultur. Forudsætningen for, at Rollo kunne blive fransk lensmand, var, at han og hans mænd lod sig døbe, og i dåben fik Rollo (der er en latinisering af navnet Rolf) det frankiske navn Robert. Meget hurtigt har i hvert fald de normanniske høvdinge overtaget den frankiske navneskik med navne som Robert, Rikard, Vilhelm mv.

Hertugslægtens sprogbrug

Hertugslægten og de øvrige normanniske høvdinge lærte sig også ganske

hurtigt fransk, men Normandiet eller i hvert fald de dele af det, hvor den nordiske beboelse var tættest, vedblev at være tvesproget i nogen tid. Vi ved fx fra Dudo, at Rollos søn, Vilhelm Langsværd, der ledte Normandiet fra 927 til 942, også talte dansk. Og vi ved desuden, at denne Vilhelm omkring 940 sendte sin søn bort fra Rouen til opdragelse i Bayeux, fordi sproget der på det tidspunkt var overvejende dansk, mens det i Rouen var overvejende fransk. Dansk sprog var altså temmelig udbredt endnu på dette tidspunkt, og Vilhelm ønskede, at hans søn skulle kunne tale begge sprog. Og senere (omkr. 970) giftede denne søn, Rikard I, sig med en dansk kvinde fra Normandiet, nemlig Gunnor. Det er derfor også sandsynligt, at deres børn – herunder den senere normanniske hersker Rikard II – lærte dansk. I øvrigt var der længe bånd til Danmark og den danske kongeslægt, som der på en eller anden måde har været slægtskab med. I hvert fald drog en vis kong Harald af Danmark (givetvis Harald Blåtand) på et tidspunkt til Normandiet for at hjælpe Rikard I, og Dudo beretter, at de var beslægtede. Også Harald Blåtands søn, Sven Tveskæg, kunne i 1002 benytte Normandiet som base for sine angreb på England, og der blev ifølge den senere normanniske historieskriver Vilhelm af Jumièges (der skrev omkr. 1070) indgået aftaler om evigt venskab mellem daner og normanner. Da Dudo skrev sit værk, var der endnu en levende tradition blandt normannerne om deres danske herkomst og historie; en af de kilder, han ud-

trykkeligt nævner, er grev Rodulf af Ivry, halvbroder til Rikard I, men også Rikard selv har han talt med og måske også dennes dansk-normanniske kone Gunnor, som ifølge Dudo var „et skatkammer af minder“. I det hele taget var Normandiet en del af den nordiske verden, og den norske Olav Haraldsøn – der senere blev konge og endnu senere kendt som „den Hellige“ – besøgte Normandiet i 1013, og det var i Rouen, han modtog dåben. Desuden deltog Olav i Rikard II's hærtog mod Bretagne. Den sidste forbindelse til nordisk kultur ved det normanniske hertughof var, da kong Olavs islandske skjald Sighvat Tordsøn gæstede Rouen i 1025, hvor han efter sigende skulle have hyldet hertug Rikard med et nordisk kvad. Der må i så fald endnu have været nogle ved hoffet, der har kunnet forstå „dansk tunge“, og i hvert fald må der endnu have været en delvis nordisk selvforståelse. Men herefter hører man ikke mere om nordiske forbindelser, og de fleste mener, at det nordiske sprog var forsvundet fra Normandiet senest i begyndelsen af 1000-tallet.

Skibsbyggerne

Men egentlig ved man ikke meget om, hvornår dansk talesprog forsvandt fuldstændigt fra Normandiet. For man kan ikke slutte fra, hvad vi ved om den normanniske overklasse, til forholdene i de mere jævne lag. Det var trods alt blandt de normanner, der var en del af det politiske spil og magtkampene i Frankrig, at der var mest at vinde ved et hurtigt sprogskif-

Skibsbyggere på Bayeux-tapetet. (Foto: Dennis Jarvis. Tilladelse: CC BY-SA 2.0. Udsnit.)

te. Men den nordiske befolkning må have været bredere end som så. Visse steder især ved kysterne var den nordiske bebyggelse tæt, og bl.a. de mange maritime ord af dansk oprindelse tyder på, at søfartskulturen var nordisk. Man kunne derfor antage, at der er blevet talt dansk i disse kystnære egne af Normandiet i længere tid end ved det normanniske hof.

Det er måske en tanke værd, hvem der byggede Vilhelm Erobrerens flåde i 1066. Sagen er jo, at hertug Vilhelm på forholdsvis kort tid lod bygge en stor flåde, der skulle sejle hæren over til England. Bayeux-tapetets fremstilling viser os tydeligt, at skibene var af klinkbygget nordisk type – såkaldte vikingskibe. Men hvor kom skibsbyggerne fra? Det er nærliggende at antage, at der endnu fandtes normanniske skibsbyggere, som havde holdt fast i denne vigtige del af deres nordiske kultur – de samme mennesker, som efterlod sig danske ord, der senere blev til *chel*, *ecoute* og *esnèque*. Nogle

af skibsbyggerne på Bayeux-tapetet adskiller sig i øvrigt fra de øvrige normanner, idet de har langt skæg, mens det ellers var mode at være glatraget både i ansigtet og i nakken. Kunne det tænkes at skibsbyggerne, der må have boet ved kysten, også i øvrigt har holdt sig til nordisk levevis – og sprog? Vi ved det ikke, men at tidsfæste det nordiske sprogs forsvinden fra Normandiet ud fra, hvad vi ved om den normanniske overklasse, er ikke overbevisende, og det er derfor fristende at tænke i andre baner. Men under alle omstændigheder må dansk sprog have sunget på sidste vers i 1066 – hvis det ikke allerede var forstummet.

Denne artikel blev oprindeligt bragt som kronik i Flensborg Avis den 19. januar 2017.

Vort Modersmaal

Vort Modersmaal er dejligt; det har saa mild en Klang;
hvormed skal jeg ligne det og prise det i Sang?
en højbaaren Jomfru, en ædel Kongebrud,
og hun er saa ung, og saa yndig ser hun ud!

Hun lægger os paa Læben hvert godt og kraftigt Ord
til Elskovs sagte Bønner, til Sejrens stolte Kor;
er Hjertet trangt af Sorgen, og svulmer det af Lyst,
hun skænker os Tønen, som lette kan vort Bryst.

Om og i Øst og Vest vi har sværmet og søgt
de svundne Tiders Visdom, de fjerne Landes Kløgt,
hun lokker og hun drager, vi følge hendes Bud;
for hun er saa ung, og saa yndig ser hun ud.

De Fremmede, de tænkte at volde hende Sorg;
de bød hende Trældom i hendes egen Borg;
men just som de mente, hun var i Baand og Bast,
da lo hun saa hjertelig, at alle Lænker brast.

Og alle de Skjalde, hun skænkede Ordets Magt,
de blev om hendes Sæde en stærk og trofast Vagt;
hver Sang, som Folket kender og lytter til med Lyst,
den blev en Ring i Brynjen, som dækker hendes Bryst.

Hver kraftig Skæmt, der lokker om Læben frem et Smil,
den blev i hendes Kogger en hvas og vinget Pil;
hvert Ord, der kom fra Hjertet, og som til Hjertet naar,
det blev en Sten i Muren, der hegner hendes Gaard.

Og Aarene rulle og skiftes om paa Jord,
og vore Navne glemmes som Sne, der faldt ifjor,
og Slægt efter Slægt segner hen paa Nornens Bud;
men hun er saa ung, og saa yndig ser hun ud!

Edvard Lembcke
Første gang trykt i Budstikken, 1859

Budstikken

Nr. 4 • 2018

Læs i dette nummer bl.a.:

Det nordiske sprogfællesskabs historie

Betegnelsen *dansk tunge* blev i vikingetid og tidlig middelalder brugt om de nordiske sprog som helhed. Hvorfor? Og hvor længe var de nordiske sprog ét? Arild H. Kierkegaard graver efter vore sproglige rødder.

Om historikeren Johannes Steenstrup

For at forstå vor ældre historie må vi trænge ind i det danske folks livsfællesskab som det kommer til udtryk i folkeviser, runeindskrifter, gamle sted- og personnavne m.m. Intuitiv indlevelse i sådanne sproglige kilder bør vægtes langt tungere af historikeren, end hans faglige metoder lægger op til. Det mente Steenstrup, hvis værker tilbyder en rig helhedsopfattelse af det danske. Jon A. P. Gissel skriver om Johannes Steenstrups syn på sproget.

Mordet på det bløde ‚g‘ og dyrkelsen af det moderne

Dansk Sprognævn og andre sproglige instanser herhjemme lefler for unges utydelige tale og sjuskede sprogbrug i en grad, så man må spørge: Har de tænkt igennem, hvor denne linje fører os hen? Håber de at være gået på pension til den tid, hvor al dansk grammatik, retskrivning og udtalelære vil være så molesteret, at ingen danskere længere forstår hinanden? Gunner Pedersen tager Dansk Sprognævn under behandling.

Hvorfor taler danskere ikke om teknologi på dansk?

Når vi i dag *booter*, *spammer*, *uploader*, *linker* og *browser*, vidner det om, at kampen for et dansk it-sprog er tabt. Dette er et stort problem. Især fordi en halv til en hel million danskere er så dårlige til engelsk, at de stort set ikke deltager i digitaliseringen. Hvordan nåede vi hertil? Og hvad kan vi gøre? Således spørger Chr. Gram, Chr. N. Eversbusch og Arild H. Kierkegaard i denne artikel.

Udgives af Modersmålskredsen

Redaktion: Christian N. Eversbusch (ansv.),
Loránd-Levente Pálfi, Adam Wagner (opsætning).

Budstikken udkom tidligere fire gange om året.
Dette er det sidste planlagte nummer af Budstikken.

Flere af Budstikkens tidligere artikler kan ses på hjemmesiden: www.språkförsvaret.se/sf/
(Klik på menupunktet ‚Budstikken‘.)

ISSN: 1902-1445

Tryk: Sdptryk A/S.